

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra sociální patologie a sociologie

**Proměna české rodiny na přelomu 20. a 21. století
(Krise versus flexibilizace rodiny)**

Bakalářská práce

Autor: Andrea Zoulová
Studijní program: B 7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor: Sociální komunikace v neziskovém sektoru
Vedoucí práce: PhDr. Josef Kasal, Ph.D.

UNIVERZITA HRADEC KRÁLOVÉ

Pedagogická fakulta

Akademický rok: 2014/2015

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: Andrea Zoulová
Osobní číslo: P12643
Studijní program: B7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor: Sociální komunikace v neziskovém sektoru
Název tématu: Proměna české rodiny na přelomu 20. a 21. století
(Krise versus flexibilizace rodiny)
Zadávací katedra: Katedra sociální patologie a sociologie

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í:

Analyzovat pojmy tradiční rodina, současná rodina, krize rodiny. Popsat proces flexibilizace rodiny jako reakci na probíhající společenské změny. Metody výzkumu: Studium a analýza písemných odborných pramenů. Kvantitativní dotazníkové výzkumné šetření s využitím kategoriálních dichotomických proměnných.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce:

Seznam odborné literatury:

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Josef Kasal, Ph.D.
Katedra sociální patologie a sociologie

Datum zadání diplomové práce: 7.2.2014

Termín odevzdání diplomové práce: 7.2.2016

L.S.

doc. PhDr. Pavel Vacek,
Ph.D.
děkan

PhDr. Václav Bělík, Ph.D.
vedoucí katedry

dne

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala pod vedením vedoucího bakalářské práce samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Náchodě dne 7. 2. 2015

Poděkování

*Děkuji touto cestou panu PhDr. Josefu Kasalovi, Ph.D. za odborné vedení,
za cenné rady a podnětné připomínky při vedení mé bakalářské práce.*

Anotace

ZOULOVÁ, Andrea. *Proměna české rodiny na přelomu 20. a 21. století (Krise versus flexibilizace rodiny)*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2015. 66 s. Bakalářská práce.

Bakalářská práce se zabývá problematikou proměny české společnosti na přelomu 20. a 21. století.

Teoretická část je zaměřena na analýzu pojmů tradiční rodina, současná (moderní) rodina, krize rodiny. Je popsán proces flexibilizace rodiny jako reakce na probíhající společenské změny. Pozornost je také věnována vlivům na modelaci české rodiny v daném období.

Empirická část je zaměřena na zkoumání vnímání pojmu rodina v české společnosti z pohledu mladých žen ve věkovém rozmezí 15-19 let v otázce přijetí alternativních forem spolužití jako rodiny. Pozornost je obrácena i k souvislosti sezdánosti s přijetím pojmu rodina pro alternativní způsoby spolužití.

Výsledky výzkumu slouží následně k vyhodnocení stanovených hypotéz v oblasti vnímání pojmu rodina mladými ženami ve věkovém rozmezí 15-19 let.

Klíčová slova: rodina, tradiční rodina, moderní rodina, krize, flexibilizace.

Annotation

ZOULOVÁ, Andrea. *Transformation of Czech Family at the Turn of the 20th to 21th Century (Crisis kontra Flexibilization)*. Hradec Králové : Pedagogical Faculty, University of Hradec Králové, 2015, 66 pp. Diploma Dissertation /Bachelor Degree Thesis.

This Bachelor's Thesis deals with social problems in the Czech Republic at the turn of the 21st century.

Its theoretical part is focused on analysis of commonly used terms such as "traditional family", "contemporary family" or "modern family", "crisis of the family" and others. This part describes "flexibilization" of the family in response to current social changes and pays attention to modelling of the Czech family in the given period.

The empirical part of the Thesis focuses on survey of perception of the term "family" in Czech society by young women between 15 and 19 years of age and of their opinion about acceptance of alternative forms of cohabitation instead of family life and about acceptance of the term "family" for a common-law partnership.

The results of the research then serve for evaluation and interpretation of the given hypotheses about perception of the term "family" by young women between 15 and 19 years of age.

Keywords: Family, traditional family, contemporary family, crisis, flexibilization.

Obsah

Úvod	9
1 Obecné vymezení pojmu rodina	10
1.1 Funkce rodiny	11
1.2 Etapy vývoje rodiny	12
1.2.1 Rodina archaické společnosti	13
1.2.2 Rodina tradiční společnosti	14
1.3 Moderní rodina	18
1.3.1 Rodina od novověku do poloviny 20. století	18
1.3.2 Rodina od poloviny 20. století	20
2 Vlivy na modelaci české rodiny	23
2.1 Vlivy na modelaci české rodiny v období socialismu	23
2.2 Současné vlivy na modelaci české rodiny	25
3 Krize rodiny jako symptom doby	28
3.1 Pojem krize rodiny	28
3.2 Krize rodiny dle Evelyne Sullerotové	29
3.3 Krize české rodiny po roce 1989	32
4 Flexibilizace rodiny	35
4.1 Pojem flexibilizace rodiny	35
4.2 Flexibilizace rodiny dle Jana Kellera	36
4.3 Flexibilizace české rodiny po roce 1989	37
5 Výzkumné šetření	40
5.1 Hypotézy, otázky a cíle výzkumu	40
5.2 Metoda výzkumu	41
5.3 Výsledky výzkumu	43
5.4 Diskuse	55
Závěr	56
Seznam použité literatury a jiných zdrojů	57
Seznam prostudované literatury	61
Seznam dalších prostudovaných zdrojů.....	61
Seznam obrázků	62

Seznam tabulek	64
Seznam příloh	65

Úvod

Rodina. Pojem, který nás provází každým dnem našeho života. V každé době nese s sebou něco odlišného, specifického pro dané období vývoje společnosti. V několika posledních desetiletích se diskutovalo o krizi rodiny, o jejím ohrožení. Stejně jako společnost tak i rodina prochází proměnami, které přinášejí přechod od industriální společnosti k novému typu společnosti (založené na individualismu) ve společnost postindustriální. Díky individualizaci dochází k demokratizaci rodiny. Vlivem tlaku okolního světa na jedince a přetechnizováním společnosti se rodina izoluje. Velké pracovní nároky a často i dvoukariérnost obou rodičů vedou k dezintegraci a následně k atomizaci rodiny. Toto vše může vést k rodinné disharmonii, ke ztrátě rodinné resilience a nakonec až k rozpadu rodiny. S rostoucím počtem rozvodů a nižší sňatečností souvisí nárůst neúplných rodin či rodin znovuvytvořených. Zároveň dochází k vysoké toleranci neformálního soužití.

Zdá se, že dnešní doba rodině nepřeje. Spolu s vývojem společnosti prochází určitým procesem flexibilizace. Svou představu o rodině má každý z nás; jeho vlastní mu byla modelem. Vnímání rodiny může být odlišné v jednotlivých funkcích a projevech, obecně je však stále vnímána jako místo poskytující bezpečí a zázemí.

Tato práce je zaměřena právě na vnímání pojmu rodina v české společnosti z pohledu dívek ve věkovém rozmezí 15-19 let, které mají již zkušenost s různými podobami rodiny. Snaží se odpovědět na následující otázky: Jaké „rodinné variace“ jsou dnes skutečně rodinami nazývány? Nakolik závisí přijetí alternativní formy spolužití jako rodiny dívkami vyrůstajícími v klasické rodině tvořené matkou, otcem a jejich dětmi, či v alternativní formě spolužití? Je tato varianta rodiny akceptována jako rodina také dívkami vyrůstajícími v klasické rodině? Jaký je vztah mezi sezdaností a nesezdaností u alternativních forem spolužití pro jejich přijetí za rodinu?

Cílem bakalářské práce je popsat, jak vnímá pojem rodina nastupující generace dospívajících žen v současné české společnosti a jak tato generace bude svou zkušenost a model rodiny předávat generacím následujícím. Na základě analýzy odborné literatury a výsledků výzkumného šetření je popsán vztah české společnosti k vybraným typům rodiny a postoje k problematice rodiny obecně.

1 Obecné vymezení pojmu rodina

Na samém počátku rodiny stojí muž a žena. Jsou k sobě přirozeně přitahováni a s lidskou potřebou života ve společenství uzavírají (dnes již na základě lásky) manželství. Převážně proto, aby mohli dát život novému člověku, svému potomkovi. Společně mu předávají tradici, kulturu a vytváří z něj mravní a společenskou lidskou bytost, neboť člověk se stává člověkem pouze v přítomnosti lidí, procesem socializace.

Manželství ve smyslu společensky uznávaného svazku mezi mužem a ženou lze považovat za univerzální instituci, a jak uváděl Zákon o rodině č. 89/2012 Sb. v § 1, je hlavním účelem manželství založení rodiny a řádná výchova dětí (Zákon o rodině č. 89/2012 Sb., © 2014). Radvanová si všímá, že pojem rodiny není v našem právním řádu definován více jak 60 let. Není definován jako speciální právní útvar, subjekt práv a povinností a ani nový občanský zákoník s účinností od 1. 1. 2014 rodinu nedefinuje. Obecný občanský zákoník z roku 1811 platný na našem území až do 1. 1. 1951 rodinu definoval, jak tvrdí Radvanová, v § 40 takto: „*Rodinou se rozumějí rodičové se všemi svými potomky. Poměr mezi těmito osobami se nazývá příbuzenstvím, poměr všech, který vzniká mezi jedním manželem a příbuznými druhého manžela, švagrovstvím.*“ Tímto občanským zákoníkem byla rodina popsána i v její reprodukční podobě, která je jejím základem (Radvanová, 2012, s. 5).

S pojmem rodina se mohou pojít různé přívlastky. Například podle Muchy je nukleární rodinou nazývána rodina složená z muže, ženy a jejich vlastních či adoptovaných dětí žijících ve stejné domácnosti. Prokreační rodina je nově vzniklou rodinou (Mucha, 2004, s. 180). Přirozená rodina je tvořena mužem, ženou a výhradně jejich společnými dětmi, dle Carlsona a Mera (Carlson a Mero, 2007). Dále Mucha zmiňuje ideální rodinu, analyzovanou Z. Baumanem, která je charakterizována silným povědomým sounáležitosti na základě vzájemné náklonnosti, intimity a pomoci, kdy pojem ideální rodiny může být použit i pro model rodiny našich představ. Mucha objasňuje i další typ rodiny a to rozšířenou rodinu (rodina v širším slova smyslu), jež je sítí příbuzenských vztahů vznikající uzavřením manželství (Mucha, 2004, s. 181-183).

Rysy rodiny stejně jako její společenské funkce vidí Mucha jako historicky relativně trvalé, zatímco společensky akceptovatelné normy regulující strukturu a tvoření rodiny, jakož i vzájemné vztahy mezi jejími členy jako velmi proměnlivé (Mucha, 2004, s. 181).

Díky vývoji společnosti v souvislosti s ekonomikou a politikou státu nemůže rodina nereagovat na změny a požadavky, které jsou na ní kladeny. Postmoderní společnost přináší další pojmy - jako jsou alternativní rodina nebo neúplná rodina.

Rodina jako základní jednotka lidské společnosti není jen místem lidské reprodukce, ale je i výrazem pospolitosti. Je domovem, zázemím, místem kam patříme, smyslem našeho života.

1.1 Funkce rodiny

Přes jistou nejednotnost v přístupech k funkcím rodiny můžeme dle Výrosta definovat čtyři základní funkce, kterými jsou:

- Reprodukční
- Materiální
- Výchovná
- Emocionální (Výrost, 1998, s. 325)

V euroamerické kultuře vycházející z křesťanské tradice uzavírají muž a žena manželství. Legalizací pohlavního styku manželstvím přivádějí na svět potomky, vzniká rodina. Rodiče reprodukují nejenom samy sebe, ale i člověka jako lidský druh. Spolu s reprodukční funkcí úzce souvisí funkce emocionální a výchovná.

Emocionální funkce má význam nejenom pro děti, ale i pro dospělé - obzvláště dnes, v období postmoderny. Díky tlaku dnešní doby na jedince směřujícímu k jeho univerzalitě, slábnutí instituce rodiny, zanikání instituce sousedství a přátelství dochází k neukotvení a ztrátě identity ve veřejném prostoru. Přesto vše je stále rodina místem poskytující člověku útočiště. Je místem vzájemného porozumění, přijímání, místem důvěry a opory.

Na emocionální funkci navazuje funkce výchovná. Rodina je první sociální skupinou, do které se rodíme, která nám vštěpuje lidské hodnoty. Je nám jí předávána tradice a kultura obecně. Každá rodina má svůj mravní kodex, řečeno Prischingem, specifický pro ni samotnou. Formuje obraz světa, světový názor, hodnoty jako jsou tolerance k cizím osobám, demokratické vědomí, kritičnost, spolehlivost, solidarita. Učí porozumění mezi

různými věkovými kategoriemi. Vštěpuje sociální kompetence, podporuje a rozvíjí identitu (Prisching, 2006).

Rodina je též ekonomickou jednotkou společnosti podílející se na státním hospodářství. Rodina je především orientovaná na uspokojování svých potřeb, plní materiální funkci.

Podle společensky uznávaných norem je povinností rodičů, upozorňuje Možný, zajistit dítěti základní výživu, ubytování, oblečení, zdravotní péči, přiměřené vzdělání tak, aby nedostatek nebyl příčinou společenského vyloučení (Možný, 2006, s. 153).

V minulosti byla rodina hospodářsky soběstačnou výrobní jednotkou. S průmyslovou revolucí přišla další dělba práce a rodina se postupně stala na společnosti závislou. Dnes je rodina významně ovlivňována ekonomickou politikou státu nezřídka zasahující do života rodiny. Stát má tendence přebírat, nebo se alespoň účastnit i na ostatních funkcích rodiny.

1.2 Etapy vývoje rodiny

Z pohledu evolučního procesu Mucha rozlišuje tři základní typy společnosti, a to společnost archaickou, tradiční a moderní (Mucha, 2004, s. 89). Muchou popsaná archaická společnost je společností sběračů, lovců, zemědělců a pastevců. Tradiční společnost je charakterizována složitým strukturováním, hierarchií a nerovnostmi co do bohatství a moci. Moderní společnost je především průmyslová, je typická zánikem tradičních forem způsobu života (Mucha, 2004, s. 90-91). Pro charakteristické znaky dnešní doby Mucha používá pojem postmodernismus vyjádřený především informační společností, samovývojevou a samoregulační (Mucha, 2004, s. 58).

Všechny formy lidského spoluzití před příchodem moderní doby jsou nazývány souhrnně tradiční, upřesňují Keller a Novotný. Tradiční vidí zvláště způsob jednání a myšlení předávaný v téměř nezměněné podobě z generace na generaci s životem se odehrávajícím se prakticky na jediném úzce vymezeném místě (Keller a Novotný, 2008, s. 6).

1.2.1 Rodina archaické společnosti

Už rodina doby archaické je tedy považována za rodinu tradiční a je zajímavé se zmínit o uspořádání rodiny před a po neolitické revoluci.

Rodina je nejmenší jednotkou všech známých společností. Matoušek předpokládá její existenci již v době kamenné, díky archeologii dokládající způsob života je jisté, že člověk doby kamenné žil ve skupinách, s největší pravděpodobností rodově spřízněných. Lidé doby kamenné nejspíše žili v klanové společnosti sdílející stejný náboženský kult, obývající společné teritorium, mající vnitřní i vnější ekonomické vazby, uplatňující pravidla dovolující a zakazující jisté sňatky. Klany byly řízeny radou starších, sloužících i jako soud, doplňuje Matoušek (Matoušek, 1997, s. 20). Dále dodává, že v lovecké a sběračské společnosti byly možné jen rodiny malé, stabilizované s nízkou porodností z důvodu cest za potravou. Obrazem jsou muži postupující vpředu, mající v pohotovosti lovecké náčiní, matky vzadu nesoucí celý majetek rodiny a malé děti (Matoušek, 1997, s. 21).

Časem rody, skupiny pokrevně spřízněných skupin, zřejmě koncentrovaly síly; existovaly v nich trvalejší vztahy, převážně sexuální. Zpočátku se jednalo o spojení čtyř až pěti pokolení příbuzných do tzv. velkorodiny, které se později spojovaly, domnívá se Výrost (Výrost, 1998, s. 320).

Archeologické nálezy z jihovýchodní Evropy a z Blízkého východu dokládají změny proběhnuvší okolo desátého až osmého tisíciletí př.n.l. v zemích úrodného půlměsíce kolem Středozemního moře, tvrdí Matoušek. Říká, že díky oteplování klimatu se lidé začali usazovat na jednom místě. Zkoušeli pěstovat rostliny, později chovat zvířata pro svou potřebu, což způsobilo tzv. neolitickou revoluci. Neolitická kultura byla postavena na ženských hodnotách. Nejvyšším božstvem byla Velká Matka, jindy označovaná jako Matka Země, Matka všech stvoření, Paní vod pozemských i Paní nebes, Matka vegetace. Ženské hodnoty byly určeny principem rození dětí a péčí o ně. Kult ženského principu pěstovaly ženy-kněžky, šamanky, léčitelky (Matoušek, 1997, s. 20-21). V prvotní formě matriarchátu, se manželé scházeli příležitostně, každý z manželů žil ve svém rodu, děti byly vychovávány rodem matky, navázáno názorem Výrosta. Ten dále vysvětluje, že pohlavní styk byl postupně omezován, nebyl už dovozen mezi rodiči a dětmi, sourozenci. Původ byl prokazován pouze z matčiny strany. Převažovala tzv. matriarchální forma

manželství. Omezován byl i počet osob, které mezi sebou směly uzavírat manželství, což směřovalo k typu manželství párovému, které známe dodnes (Výrost, 1998, s. 320-321). Názory na existenci původní matriarchální rodiny nejsou dnes jednotné, neboť pozdější výzkumy tuto teorii nepotvrdily a nasvědčují tomu, že matrilineární a matrilokální instituce byly mylně interpretovány jako důkazy existence matriarchátu, vyvrací Mucha (Mucha, 2004, s. 188).

Situaci rodiny po neolitické revoluci dále vysvětluje Matoušek. Vznikem trvale obydlených sídel a trvale obhospodařovaných území se mohla rozvinout řemesla, odchod a vojenství. Společnost se mohla diferencovat podle majetku. Vedoucí postavení ve společnosti a v rodinách postupně získávali muži a v civilizovaných společnostech si je udržovali až do našeho století. Počet dětí začínal stoupat, stoupal i počet obyvatel na jednotku území (Matoušek, 1997, s. 21).

Zdá se, že rod byl základem rodiny archaické společnosti. Bylo tedy nezbytné dojít k dělbě práce mezi mužem a ženou v závislosti na jejich fyzických a psychických předpokladech. Tato dělba se dalším vývojem společnosti upevňovala. Je zřejmé, že rod byl stěžejní i pro nadcházející rodinu tradiční společnosti.

1.2.2 Rodina tradiční společnosti

Jakmile se jednotlivé skupiny začaly usazovat na určitých místech, mohly mezi osadami vznikat obchodní a politické vazby, míní Mucha a dále vysvětluje, že se společnosti početně zvětšovaly, strukturovaly, hierarchizovaly. Byly založeny na rozvoji měst. Vyznačovaly se výraznou nerovností bohatství a moci, byly spojeny vládou králů a císařů. S rozvojem písma, vědy a umění se staly prvními civilizacemi. Systém dělby práce podléhal příslušnosti k pohlaví. Tradiční společnost byla přísně stratifikačně diferencovaná, všechna podstatná rozhodnutí byla legitimována tradicí (Mucha, 2004, s. 90-91).

Před rozšířením křesťanství, které rodinu výrazně ovlivnilo, můžeme vývoj evropské rodiny sledovat na řeckých a římských dějinách.

V době předklasické, v 8. a 7. století př.n.l., vidí Matoušek řeckou společnost organizovanou podle širokých rodů. Objasňuje, že polis byla v klasickém Řecku nezávislým soupeřivým státem, v němž byly svobodní a plnoprávní občané pouze dospělí

muži. Politika a náboženství byly v tomto státě úzce propojeny. Nejmenší jednotkou polis byl oikos, tedy rodina. Pojem oikos byl ale významem daleko širším. Původně znamenal obydlí, později všechno neživý inventář, zvířata, otroky a členy rodiny žijící pospolu. Muži a ženy se dle Matouška oddělovali při jídle, po skončení jídla mohly ženy k mužům přisednout, účastnit se rozmluv. Ženám příslušely veškeré obvyklé domácí práce. Stát již tehdy vstupoval do rodinné politiky, neboť řecká společnost nutila muže ke sňatkům pod pohrůzkou trestu či sociálního vyloučení. Muž se neženil z lásky, ale pro udržení rodinného kultu, doplněno Matouškem (Matoušek, 1997, s. 22-23).

V raných římských dějinách roku 450 př.n.l. byla rodina prohlášena za základní lidskou jednotku, a to v prvním právním kodexu tzv. Dvanáct desek, uvádí Matoušek (Matoušek, 1997, s. 23). Dle Výrosta hlavním účelem manželství bylo narození legitimních potomků, právo ženy bylo převedeno do vlastnictví muže. Manželství se vyznačovalo mravní vážností, která upadala rozkladem římské společnosti. To se odrazilo i na rodině, míní Výrost, neboť s rozvojem prostituce bylo běžné i nelegitimní soužití (Výrost, 1998, s. 320). Navázáno Matouškem, který říká, že současně s krizí římské republiky kolem poloviny druhého století př.n.l. se do krize dostává i římská rodina. Už dvě století předtím byly zaznamenány změny v postavení žen, které byly kontrolované muži přes pokuty až po vyhnanství. Nemajetné ženy mohly pracovat jako švadleny, porodní báby, kojné, kadeřnice, písařky, sekretářky, obchodnice, modistky, lékařky. Majetné ženy mohly spravovat svůj majetek. V prvních desetiletích našeho letopočtu se císaři snažili novou legislativou posílit tradiční rodinná pouta. Římský císař Augustus vydal sérii zákonů např. nařizující mužům z nejvyšších společenských vrstev uzavřít sňatek, dále zákony zvýhodňující rodiny s více dětmi, zákony proti cizoložství atd. (Matoušek, 1997, s. 23-24).

Zdá se, že řecká i římská společnost se v rodinné politice hodně angažovala a vůle jednotlivců v otázce vzniku rodiny byla podřízena zákonům. V kontrastu s dnešní dobou, kdy jsou sňatky uzavírány svobodně, vstupuje státní politika do funkcí rodiny s tendencí je přebírat či je řídit. Příkladem může být funkce výchovná, kterou má současný stát tendenci institucionalizovat nejspíše proto, aby docházelo k zařazování pracovních sil do ekonomiky státu, i když v období socialismu byly zřejmé i důvody ideologické. Dalo by se vyvodit, že krize rodiny není jevem pouze dnešní doby, ale že se s ní společnost setkala již ve své historii. Musela se k ní postavit, přijmout opatření, jak ukazují římské dějiny.

Možná, že díky ekonomické nesamostatnosti jednotlivců té doby, omezení života v nelegitimovaných svazcích, odmítnutí cizoložství, podpoře rodů a patriarchátu a hlavně nástupem křesťanství se krize tradiční rodiny dále nemohla vyvíjet. Křesťanství dalo rodině novou dimenzi.

Po pádu starověkého římského impéria kolem 5. století n.l. se do Evropy začalo šířit křesťanství s myšlenkou univerzální Svaté římské říše (trvajícím do roku 1806), nahrazující pohanství, vysvětluje Matoušek. Upřesňuje, že na naše území tyto křesťanské vlivy přicházely se zpožděním několika století. V plné míře byly patrné až za doby Lucemburků ve 14.-15. století n.l. (Matoušek, 1997, s. 25).

V představě Matouška byla rodina ve středověku, datovaným zhruba mezi 5.-15. století n.l., institucí, bez níž mohl jedinec existovat jen těžko. V pohanské době Slované žili v malých vesnicích a hradištích, v patriarchálních rodinách. Byly to agrární společnosti žijící v existenční nejistotě, pod neustálou hrozbou hladu a v době ničících epidemií (Matoušek, 1997, s. 25).

Ve feudální společnosti patriarchát dominuje, dodává Výrost, neboť feudál je pánem nejen ve své rodině, ale vládne i poddaným. K rodině doplňuje, že manželské a rodinné vztahy se dostaly pod přísnou kontrolu církevní jurisdikce. Náboženská mravouka zpřísnila nároky na věrnost, kterou vyžadovala i od mužů. Muž nesměl vypudit ženu z domu, předmanželské sexuální styky byly nepřípustné pod přísnými tresty, rozvod byl vyloučen (Výrost, 1998, s. 322).

Rozvinutá společnost s pronikavším křesťanstvím, popsána Matouškem, byla společností stavovskou, tvořená šlechtou, duchovními, kupci, měšťany a venkovany. Rodiny měšťanů a šlechty byly zakládány především s ohledem na dynastické a územní zájmy rodin u šlechty, u měšťanů podle zájmů majetkových. Sňatky poddaných byly povolovány vrchností. Tato kontrola byla u nás odstraněna až Patentem o zrušení nevolnictví vydaným Josefem II. v roce 1781 (Matoušek, 1997, s. 26).

Lidé žijící v tradiční společnosti byli ohroženi z mnoha stran a nebyli schopni tyto hrozby nijak ovlivnit, sociální kontrola byla velice silná, dle názoru Kellera a Novotného (Keller a Novotný, 2008, s. 7).

Ve středověku bylo soužití širších rodin běžné, vzhledem k nízkému průměrnému věku lidí se většinou jednalo o třígenerační rodinu, tvrdí Matoušek (Matoušek, 1997, s. 27). Pozdější analýzy vycházející ze sčítání lidí odhalily, že myšlenky o velikosti tradiční

rodiny s až dvaceti čtyřmi dětmi byly mylné, neboť výsledky ukázaly rodinu o počtu mezi čtyřmi až šesti osobami na domácnost, přičemž více dětí připadalo na ekonomicky lépe situované rodiny, objasňuje početnost rodiny Možný (Možný, 2006, s. 26-27). Matoušek dále pokračuje, že ve městech byly sňatky odkládány do doby, kdy se muž stal ekonomicky soběstačný. Na venkově se muži ženili brzy, aby obohatili rodinu o pracovní síly. Dětství bylo krátké. Zhruba v osmi letech dítě začínalo pracovat v zemědělství nebo odcházelo do učení mimo domov a často se již s rodiči nikdy nevidělo. Patrná v té době byla necitelnost vůči nenarozeným nebo čerstvě narozeným dětem, vázanost rodiny na majetek (dům, hospodářství). Rodina byla nejen společenskou jednotkou, ale i jednotkou výrobní a výchovnou (Matoušek, 1997, s. 27).

Lawrence Stone rozlišil 3 fáze rodin mezi 16. - 19. stoletím, jak uvádí Mucha, následovně:

1. V první fázi převládaly nukleární rodiny žijící v malých domácnostech se současným udržováním úzkých vazeb se svou komunitou včetně příbuzných. Volba partnera byla podřízena zájmům rodičů či jiných příbuzných, popř. zájmům obce. Rodina byla institucí navenek otevřenou, málo prestižní, neemotivní, autoritářskou institucí. Neměla příliš dlouhého trvání, a to z důvodu nemoci, smrti partnera nebo odchodu dětí z domova za prací.
2. Druhou fází vývoje rodiny je období mezi polovinou 17. st.n.l. a počátkem 18. stol., která původně existovala jen ve vyšších vrstvách. Měla značný význam, neboť její zásady se rozšířily takřka do celé společnosti. Nukleární rodina se stala zřetelněji vymezenou jednotkou. Rodinné vztahy se výrazněji odlišily od vazeb k ostatním příbuzným či sousedům. Začal být kladen důraz na rodičovskou lásku, zvyšovaly se autoritativní pravomoci otce. Mezigeneračním přenosem byl hlavně kapitál, který byl v této době kapitálem nejvýznamnějším.
3. Od počátku 18. st.n.l. se začal vyvíjet typ rodiny, jaký známe dnes. Je charakterizovaný svobodnou volbou partnera, úzkými citovými vazbami zapříčiněnými hlavně oddělením pracoviště mimo rodinu. Rodina již není výrobní jednotkou, ale místem spotřeby (Mucha, 2004, s. 189-191).

Možný říká, že kdybychom měli shrnout tradiční rodinu, je rodinou širokou s vícegenerační strukturou, otcovskou autoritou, patrilineárním a autoritativním kulturním

přenosem, disponující ekonomickým kapitálem. Má univerzální funkci s legitimizovaným sexem a plozením dětí pod silnými náboženskými a církevní vlivy (Možný, 2006, s. 23).

Podle Kurtha západní civilizace, tudíž i rodina, vyrůstala ze tří rozdílných tradic. Z klasické kultury Řecka a Říma, křesťanského náboženství a osvícenství nadcházející moderní doby. (Kurth, 2004, s. 3). Moderní doba přináší zvrát v modelu rodiny, který je důsledkem změn ve společnosti, které se udály především v 19. století. Změn takových, které otřásly vzorem rodiny trvajících tisíciletí, změn nevratných, které přinesly obavy o rodinu jako takovou.

1.3 Moderní rodina

Dle Matouška již v novověku, datovaným mezi 15. - 18. st.n.l., upozorňovali někteří evropští myslitelé na klesající zájem o rodinu. Odsuzovali odkládání dětí do nalezinců, odesílání malých dětí na učení do cizích rodin, popř. do špatně vedených internátních škol, upozorňovali na potřebu omezení počtu dětí v rodinách (Matoušek, 1997, s. 28).

Podoba české rodiny v novověku byla popsána v Horského studii, kdy na základě analýzy Soupisu obyvatel Čech podle víry roku 1651 bylo zjištěno, že do rodiny byly začleněny i nepříbuzné osoby, a to čeledí, učni a tovaryši. Rodina byla tvořena společenstvím stolu. Zda podruhové neboli nájemníci do rodiny sedláka patřili, či ne, je podle Horského nejasné. Horského studie dále ukázala převahu rodiny nukleární a rozšířené, rodiny komplexní kmenové či komplexní s výměnkem se vyskytovaly méně. Sňatkový věk byl výrazně vyšší ve městech než na venkově (Horský, 2010, s. 3-5).

1.3.1 Rodina od novověku do poloviny 20. století

Kellerem a Novotným popisované změny, jež přinesla průmyslová revoluce, probíhající zejména od druhé poloviny 19. století, začaly měnit tradiční způsoby života v moderní. Masy rolníků v nově vznikající podobě moderní společnosti byly vytlačeny z venkova a usazovaly se ve velkých městech, v prostředí neosobnosti až anonymity. Postupně se měnil i způsob sociální kontroly, neboť kontrola, která v tradičních společnostech byla všudypřítomná a sahala hluboko do soukromí života jednotlivců i

celých skupin, nebyla v nově vzniklé formě společnosti možná (Keller a Novotný, 2008, s. 7-8). Francouzská a průmyslová revoluce rozšířily ideje osvícenství mezi důležité vrstvy obyvatelstva a dá se říct, že od časů osvícenství není naše civilizace křesťanským světem, upozorňuje Kurth (Kurth, 2004, s. 4-5).

I samotné zakládání rodiny prošlo změnami, které jsou níže popsány názorem Matouška. Hnutí za ženskou emancipaci bojovalo za zrovnoprávnění postavení muže a ženy. Ve spisku *Olympe de Bourges*, který vyšel roku 1791 v Paříži, ženy žádají právo na zcela svobodnou volbu manželského partnera, určenou pouze citovou náklonností. Boj žen spočíval také za práva na svůj vlastní majetek, na vzdělání a volební právo. Patriarchální rodina se začíná rozpadat. Zavedení povinné školní docházky odvedlo děti na větší část dne z rodin. Na přelomu 19. - 20. století začaly pracovat v průmyslu též ženy i děti, domácí práce se staly pro ženu přítěží (Matoušek, 1997, s. 28-29). Představa moderní rodiny je rodina párová, monogamická, domácnost tvořená párem muže a ženy a jejich dětmi, doplněno Možným (Možný, 1990, s. 18). Moderní doba osvobodila lid od starých vazeb na společenskou třídu i místní komunitu, osvobozen byl od podřízenosti a církvi, dodáno Matouškem (Matoušek, 1997, s. 28-29).

Hlasy existencialismu, který vznikl mezi dvěma světovými válkami, vyzývaly člověka k jeho vlastní existenci. Bylo předkládáno jeho vlastní Já jako svoboda a možnost, jak říká Anzerbacher, člověk byl povoláván ze svého sebezapomenutí v každodenním bytí na světě, ve své starosti, strachu, zoufalství, vyvolaných existencí, perspektivou neodvratného ztroskotání a smrti. Člověk prožíval sám sebe jako svobodu. Bůh byl jako základ a smysl života některými názory vyloučen (Anzerbacher, 1990, s. 52-53). Na to reaguje Eberstad, jež říká, že i přes to, že sociologie hlásá smrt Boha, je zajímavé spojení Boha a rodiny. Dějiny ukazují, že v každé situaci je jeden z těchto pilířů tak silný jako je i ten druhý. Náboženství, zvláště křesťanství, roste i slábne v závislosti na síle manželství a rodiny. Příkladem může být baby boom v západním světě po druhé světové válce, který byl provázen boomem náboženským (Eberstad, 2013, s. 4). Po skončení druhé světové války nastaly příznivé podmínky pro rodinný život, vzrostla porodnost, s hospodářským růstem se zvýšila i životní úroveň obyvatelstva, všimá si Možný (Možný, 2002, s. 44).

Díky změnám ve společnosti založené průmyslovou revolucí se rozvíjela sociologie, která se mimo jiné zabývala i problematikou rodinnou. Dle Možného jedním z prvních sociologů, jež se rodině věnoval, byl Émile Durkheim (1858-1917), dalším byl Frédéric

Le Play (1806-1882) (Možný, 2002, s. 27-33). Později, zhruba v padesátých letech dvacátého století, zmiňuje Možný Talcotta Parsonse (1902-1979), který představil z úhlu strukturálního funkcionalismu americkou rodinu jako šťastný manželský pár vychovávající své děti v domku na předměstí, rodinu nukleární, dvougenerační. Funkce manželů jsou děleny na otce plnicího úlohu vůdce a živitele, manželku jsoucí emocionálním vůdcem rodiny a vytvářejícím příjemné klima v rodině. Jejich děti, jež dospěly v době dostatku, nejsou ochotny převzít život do svých rukou, plnit role, které jsou jim připsány zvláště ohledně výchovy dětí a ekonomického zabezpečení (Možný, 2002, s. 47). K tomu Možný dále doplňuje, že pozdější výzkumy (1957) M. Younga a P. Wilmotta publikované v knize *Rodina a příbuzenstvo ve východním Londýně* však byly v rozporu s Parsonsovou teorií. Ukázaly existenci silných svazků jak citových, tak ekonomických mezi mladými manželkami a jejich matkami, úzký vztah byl rovněž prokázán s prarodiči. Zmiňuje i další výzkumy (1965) provedené C. Rosserem, CH. Harrisem a C. Bellem, které též odporovaly Parsonsově teorii (Možný, 2002, s. 51-53). Bártlová a Matulay upozornili na kritickou analýzu Parsonsových teorií v 70. letech 20. století. Ta vyústila v postupné nahrazení strukturálního funkcionalismu do samostatné disciplíny sociologie rodiny s přispěním dalších sociologických směrů a teorií, a to symbolického interakcionalismu, teorií sociální výměny, teorií sociální konstrukce reality a teorií konfliktu (Bártlová a Matulay, 2009, s. 122).

Protože model rodiny již neodpovídal stávajícím sociálním teoriím, bylo evidentní, že se postupně její vzor mění. Tradiční model se stal neudržitelným. Otazníky nevisely již nad rodinou tradiční, ale nad rodinou přirozeně tvořenou, klasickou. Obava o ni se dalšími desetiletími ukázala jako opodstatněná.

1.3.2 Rodina od poloviny 20. století

Důsledkem ústupu křesťanství, pro které byl svazek manželský nezrušitelný, se manželství založená pouze na lásce a sexuální přitažlivosti snadno rozpadala, míní Možný (Možný, 2006, s. 22). Změnil se i přístup ke křesťanské tradici, dodává Kurth, která byla v šedesátých letech 20. století vystavena systematickému útoku, jehož intelektuálním a ideologickým ohniskem bylo už osvícenství se svou snahou svrhnout všechny tradiční autority. Na prahu průmyslového věku pronikly osvícenské myšlenky mezi elitu, na prahu

informačního mezi většinu mladých lidí. V důsledku úpadku křesťanské církve západní elity tento vývoj legitimovaly (Kurth, 2004, s. 9-10).

V následujících desetiletích začalo spolu s náboženským útlumem přibývat rozvodů a mimomanželských soužití, všímá se Eberstad (Eberstad, 2013, s. 4). Podle Možného byl otřesen koncept rodiny, který platil jako morfostatická instituce, kdy rodiče byly jediným závazným vzorem pro nastupující generace, kde se nashromážděná zkušenost předávala z generace na generaci. Odlišnost v chování generací výrazně akcelerovala a rodina nemohla už být považována za archetyp stability. Legitimní se stávají i jiné typy domácností v minulosti nemyslitelné, jako jsou nesezdaná soužití, soužití homosexuálů a lesbiček (Možný, 2006, s. 24-25).

Především v průmyslových zemích se nyní vyrovnáváme se změnou společenských hodnot, soudí Ockenfels (Ockenfels, 2005, s. 3) a díky rozvoji informatiky, emancipaci, personalizaci a postupující globalizaci rodina stále bojuje s vlastní stabilitou, mluví se o krizi rodiny. Postmodernismus přinesl jiný způsob života, jiné myšlení, jiný náhled na rodinu, na sebe samého. Současná rodina je charakterizována výraznou nestálostí. Individualizací spolu s emancipací došlo k demokratizaci rodiny. Personifikace nepřispěla k zlepšení vztahů v rodině. Rodina se atomizuje. Dvoukariérnost, vysoké pracovní požadavky jak na ženy, tak i muže vedou k rodinné disharmonii, posléze k jejich rozpadům. Analýzy rodin se již nezabývají jen příčinami rozpadů rodin, ale zaměřují se také na faktory, které činí rodiny dosud resilientními.

Změny se dotkly i české rodiny, jež byly po určité období modifikované komunistickou ideologií. Podle Matouška je pro současnou českou rodinu typické spojení nukleární rodiny s rodinou ženy, většina městských rodin žije ve dvougeneračních nukleárních rodinách. Postupně se prosazuje zastupitelnost otce a matky v řadě domácích prací, větší díl stále leží na matkách. Žena je zatížena souběžnými požadavky zaměstnání a domácnosti (Matoušek, 1997, s. 33-34).

Rodina přežila tisíciletí. Ačkoli manželství mnohdy nebylo uzavíráno svobodně, výběr budoucích manželů podléhal zájmům celého rodu z důvodu zajištění jeho existence a jeho kontinuity, později vrchnostenskému souhlasu přes kontrolu církve, si stále založení rodiny vyžadovalo dobově danou sociální kontrolu. V historii propukaly první náznaky emancipace a docházelo také k nepárovému soužití, což často bylo sociálně tvrdě potíráno.

Dnes je pozoruhodné, jaké bezvládní již dlouhou dobu, v kontextu s historicky po staletí a tisíciletí přísně danými pravidly, při zakládání rodiny panuje. Je zajímavé, jak sociální kontrola náhle selhala, uvolnila mravy a nebyla síla, která by tradici klasické rodiny udržela. Je otázkou, zdali ji v takové formě lidstvo i sám člověk potřebuje. Anebo nám postačí ledabylé seskupení párů odlišného či stejného pohlaví pro výchovu dětí, jehož členové se dle lidských rozmarů obměňují? Zdá se, že se i dnešní společnost podvědomě či nostalgicky dovolává klasické rodiny ne pro vládu patriarchátu, možná pro rod, pro to, co je nám „přirozené“. Pro vlastní matku a otce, vlastní sourozence, vlastní prarodiče. Rodina značí útočiště, místo, kam náležíme, tolik potřebné jak v době prvobytně pospolné společnosti, tak i v současném globalizovaném světě.

2 Vlivy na modelaci české rodiny

Modelaci české rodiny ve druhé polovině 20. století ovlivňují socialistické myšlenky, které se po únorovém převratu roku 1948 u nás stávají státní ideologií.

Budování socialismu mělo dle Jocha dva cíle, a to zajištění blahobytu pro všechny přímou státní odpovědností a odstranění materiálních a společenských nerovností za použití přímé státní moci a restrikcí či destrukcí osobních svobod. K rozštěpení sociálního hnutí na socialisty (sociální demokraty) a komunisty došlo v roce 1903, jak říká Joch a dále objasňuje, že komunismus usiluje o totalitní, totální státní moc, o monopol na donucovací moc státu nad celou společností, její získání a udržení za jakoukoliv cenu a jakýmkoliv prostředky (Joch, 2006).

2.1 Vlivy na modelaci české rodiny v období socialismu

Dle Hamplové v rodině člověk získává základní životní hodnoty a morální principy, které jsou pro něj vodítkem v dalším životě; dál je uchovává a předává svým potomkům. Stabilizovaná rodina vytváří současně citové a sociální zázemí potřebné jak pro děti, tak i rodiče. Proto je rodina v principu revolucím nepřátelská. Konkuruje v získávání loajality, udržuje existující hodnoty a normy (Hamplová, 2010, s. 3-5). Komunistické režimy si nijak rodiny nevážily, neboť v rodině viděly podněcovatele a přenašeče nerovnosti, dodává Sullerotová (Sullerotová, 1998, s. 10).

Hned v padesátých letech se komunistický režim snažil o oslabení rodiny, a tím o odstranění překážky, která bránila v ideologické přestavbě, budování socialismu, vysvětluje Hamplová a také uvádí základní strategie, kterými bylo přímé ideologické působení např. skrze dětské a mládežnické organizace. Hry a divadla byly především sovětského původu, rodiče v nich často vystupovali jako nepřátelské či směšné postavy. Nepřímými metodami bylo kádrování a hodnocení dětí na základě jejich rodinného původu, ze kterých vycházela omezení při výběru mladých lidí na střední a vysoké školy (Hamplová, 2010, s. 3-5). Mimoto komunistický režim vyvíjel masivní a systematický tlak na odchod žen, a to i matek malých dětí, z domácností do zaměstnání a zrušení rodinného hospodářství jako místa, které stmelovalo rodinu kolem společné práce a pomáhalo udržovat rodinnou tradici, pokračuje Hamplová (Hamplová, 2010, s. 3-5). Byla

zahájena masivní výstavba zařízení předškolní péče a výchova dětí byla institucionalizována.

Řada rodin byla rozbita přímo, někteří odpůrci tehdejšího režimu byly uvězněni či popraveni, jiní museli opustit republiku. Četné rodiny musely opustit vesnice, ve kterých žily po generace, dodává Výrost (Výrost, 1998, s. 323). Komunistický režim si vynucoval poslušnost různými způsoby - přes mocenský nátlak až po šíření atmosféry strachu ve společnosti, především prostřednictvím udavačství, což se dozvíme na webových stránkách Ústavu pro studium totalitních režimů (Ústav pro studium totalitních režimů, © 2008 - 2014).

Šedesátá léta ukázala, že rodina je mnohem pevnější institucí, než se předpokládalo, a nelze ji snadno rozrušit, dle Hamplové (Hamplová, 2010, s. 3-5). Institucionální výchova dětí začala být kritizována, uvádí Matoušek a pokračuje, že publikovanými studiemi a diskuzemi bylo poukazováno na problém deprivace, který zažívaly děti bez pevného rodinného zázemí. Bylo připuštěno, že individuální přístup může zajišťovat pouze rodina a je nepostradatelná pro zdravý vývoj jedince (Matoušek, 1997, s. 34).

V sedmdesátých a osmdesátých letech měla rodina naplňovat nejen individuální, ale i společenskou výchovu, jež tou nejdůležitější byla výchova socialistického člověka, přizpůsobeného životu ve společnosti s vyvlastněnými výrobními prostředky, říká Hamplová. Dalšími výchovnými cíli byla výchova ke kladným pracovním úkolům, k pěstování vědeckého světového názoru, proletářského internacionalismu, socialistickému vlastenectví a vztahu k socialistickému vlastnictví. Cíl zůstal stejný jako v padesátých letech, a to nový socialistický člověk, uzavírá Hamplová (Hamplová, 2010, s. 3-5).

Na webových stránkách Ústavu pro studium totalitních režimů se dovíme, že rodiče v totalitním režimu museli také řešit problém, kdy a jak dítěti říci, že svět jaký mu je předkládán, není takový, jakým se zdá. Tím vystavovali nebezpečí, který komunistický režim představoval, nejenom dítě, ale i celou rodinu. Povědět, jaký svět je, bylo trestné (Ústav pro studium totalitních režimů, © 2008 - 2014).

Hamplová nastiňuje fungující rodinnou a příbuzenskou síť, která byla pro život v komunistickém režimu nezbytná.

Její příkladem je tříúrovňová distribuce zboží. V první linii nároku na zboží stáli příslušníci nomenklatury a komunistického aparátu. Přebytky zboží putovaly do

distribuční sítě, ale ještě ne k zákazníkovi. Distribuční pracovníci zásobovali nejprve sami sebe a své rodiny a teprve poté se zbytek zboží dostal k zákazníkovi. To, jaké zboží nebo služby se k jedinci dostaly, záleželo na tom, „kde“ se nacházeli jeho rodinní příslušníci. Na stejném principu byly umísťovány děti do škol, do atraktivních učebních oborů, získávaly se poukazy na dovolenou, pracovní místa apod., popisuje Hamplová (Hamplová, s. 2010, s. 6-7).

Komunistický vliv na rodinu byl specifický. I když na rodinu byly zprvu vytvářeny tlaky směřující k jejímu zániku, rodina se ukázala jako rezistentní. Zdá se, že pro život v komunistickém režimu byla kooperace ze strany rodiny nezbytná. Některé rodiny se semkly proti ohrožení, jiné využívaly výhod svých členů rodiny podle toho, kde se kdo na žebříčku v komunistické hierarchii nacházel. Totalitní režim poškodil spousty rodin a zmařil mnoho lidských životů. Nenávist vůči komunistickému režimu byla přenášena z generace na generaci, jitřila vášně i zklamání.

Komunistický režim byl u nás svržen v roce 1989 a nahrazen politickým zřízením s demokratickými principy.

2.2 Současné vlivy na modelaci české rodiny

Změny nazývané postsocialistickou společenskou transformací ve střední a středovýchodní Evropě začaly rokem 1989, uvádí Tuček (Tuček, 2003, s. 25). Nejprve se odehrály převratné změny politické povahy, Tuček vysvětluje, následovaly další v institucionálním uspořádání ekonomiky, v kulturních institucích. Byl vytvořen demokratický pluralitní parlamentní systém, došlo k denacionalizaci, deetatizaci, dekollektivizaci, privatizaci a liberalizaci ekonomiky a k její otevření zahraničním trhům (Tuček, 2003, s. 25).

V prvním desetiletí po roce 1989 bylo podněcováno myšlení zejména v ekonomické oblasti, pokračuje Paloncyová, rodina se v novém prostředí dostala do konkurence s ostatními oblastmi. Společnost se stala dynamičtější, avšak málo předvídatelná. Navýšení nejistoty o dalším ekonomickém a sociálním vývoji se následně odráželo v rozhodování a v životních strategiích každého jedince (Paloncyová, 2011, s. 2). Komplikované situace nepomohla ani svízelná bytová problematika, doplňuje Tuček (Tuček, 2003, s. 53). Dřívější systém zaručoval jistotu v nástupu na první místo v zaměstnání, plnou

zaměstnanost, kdežto nově nastoupivší systém fungoval na bázi konkurence a do té doby nám s neznámou nezaměstnaností, míní Paloncyová (Paloncyová, 2011, s. 2). Změnu zaznamenala také duchovní či morální tvář kulturně společenských institucí, došlo k liberalizaci kulturního života, dodává Tuček (Tuček, 2003, s. 25).

Zejména rodina, tak jako celá společnost, musela reagovat na změny ve vývoji. Změny byly zaznamenány nejen v pozitivní snaze rodiny se adaptovat na nově vzniklé podmínky, ale také změny negativní doprovázené nižší porodností a nižší sňatečností. Postupně ale začala být rodině věnována pozornost. Podpory se rodina dočkala nejen skrze neziskové organizace a církve, ale i ze strany státu a nadnárodních organizací.

Rodině je i dnes stále věnovaná pozornost. Zájem ze strany státu je patrný, jak uvádějí webové stránky Národního centra pro rodinu, např. ve Vybraných tématech z programového prohlášení vlády ze 12. 2. 2014, obsahující i tzv. resortní priority pro jednotlivá ministerstva, která se dotýkají života rodin. Dalšími dřívějšími opatřeními byla Národní koncepce podpory rodin s dětmi z roku 2009, Akční plán na podporu rodin s dětmi v letech 2006-2009, Soubor prorodinných opatření - prorodinný balíček v roce 2008, Národní koncepce rodinné politiky z roku 2005 (Národní centrum pro rodinu, © 2012).

I když jsou ze strany státu vyvíjeny snahy na podporu rodiny, může být i stát jednou z příčin oslabení rodin. Keller říká, že velkorysou státní politikou, která adresuje pomoc jednotlivcům, odstraňuje rizika spojená s opuštěním rodiny (ve srovnání s minulostí), kdy se s opuštěním rodiny jednatel dostával do obtížnější ekonomické situace. Samotný sociální stát se ukázal jako instituce, která podporuje individualizaci životního stylu (Keller, 2005, s. 30).

Rodina je dnes podporována a připomínána i řadou dalších institucí, např. nestátními neziskovými organizacemi, církvemi. U nás se jeví jako nejvíce vlivné Národní centrum pro rodinu, které je nestátní neziskovou organizací. Jeho cílem, jak se dozvíme na jeho webových stránkách, je monitorování společenských podmínek vztahujících se k rodině. Podporuje a iniciuje prorodinné aktivity v naší zemi, přináší zahraniční zkušenosti v oblasti rodinné politiky i konkrétní nabídky pro rodiny. Podporuje zdravé, fungující rodiny a pomáhá vytvářet prorodinné klima ve společnosti. Národní centrum pro rodinu navazuje kontakty se zahraničními institucemi, úzce spolupracuje především s Institutem pro manželství a rodinu ve Vídni, se Sociálním institutem KAB ve Waldmünchenu, s

Vídeňským výborem nevládních organizací pro rodinu (Vienna NGO Committee on the Family), s Mezinárodní federací Center přípravy na manželství (FICPM) a s evropskou Federací katolických rodinných svazů (FAFCE). Je členem Asociace center pro rodinu (ACER) (Národní centrum pro rodinu, © 2012).

Pod záštitou výše zmíněné organizace jsou každoročně pořádány Senátní konference, jejichž náplň se můžeme též dočíst na webových stránkách Národního centra pro rodinu. Proběhnuvší XIII. mezinárodní konference o rodinné politice v Senátu (v roce 2014) s názvem „Témata mezinárodního roku rodiny v evropském kontextu“ byla zaměřena k 20. výročí Mezinárodního roku rodiny. Tématy konference byla „Péče v rodině jako společenská hodnota“, její specifika a význam pro udržitelný rozvoj; Rámcové podmínky slučitelnosti rodiny a zaměstnání jako předpoklad svobodné volby životních strategií a prevence chudoby rodin z pohledu státní rodinné politiky; Role rodinných pečovatелů v systému sociální a zdravotní péče v ČR; Opatření rodinné politiky na podporu péče v SRN. Program sledoval záměr OSN, která věnuje pozornost mezigenerační solidaritě, slučitelnosti rodiny a zaměstnání, ohrožení chudobou a sociálním vyloučením (Národní centrum pro rodinu, © 2012).

Ani církvi není rodina lhostejná. Dle Radiovaticana dne 27. 5. 2014 promluvil papež František k připravovanému Synodu o rodině: „*Synod se bude věnovat rodině, problému rodiny, bohatství rodiny, současné situaci rodiny.*“ (Radiovaticana, © 2003-2014). U nás se „Pěči o rodinu“ v jednotlivých diecézích věnují diecézní a regionální Centra pro rodinu v České republice, zveřejněné na webových stránkách Národního centra pro rodinu (Národní centrum pro rodinu, © 2012).

Další institucí, která se snaží náhled na rodinu ovlivnit, je u nás nestátní, nestraničká, nevydělečná, kulturně vzdělávací instituce konzervativního zaměření Občanský institut, jež prorodinné články často publikuje ve svých periodících, který své činnosti zveřejňuje na svých webových stránkách (Občanský institut, © 2014).

Dle Tučka proces postsocialistické společenské transformace ještě není ukončen. Nabývá nových rozměrů zejména s modernizačními proměnami kulturně civilizačního charakteru a sbližováním části Evropy sdružené v Evropské unii (Tuček, 2003, s. 25). Při nabývání své nové podoby bude rodina zřejmě stále v pohybu.

3 Krize rodiny jako symptom doby

Podle Velkého sociologického slovníku Jan Keller ve své publikaci *Nedomyšlená společnost* ukazuje na historickém materiálu, že proces změn, které podstatně ovlivnily význam rodiny a jejího postavení ve společnosti, je možno pozorovat již od přelomu 15. a 16. století, kdy formální organizace začaly vytěsňovat dosavadní stabilní, pevně organizované a výrazně hierarchizované soběstačné domácnosti. Některé původní rodinné funkce začaly být rodinám odnímány, množí se názory, že se stává nahraditelnou a zčásti i zbytečnou. Status připsaný rodině je potlačován statusem získaným profesionálním výkonem mimo rodinu a domácnost. Industrializace jen důsledně prohloubila tyto již dříve započaté procesy: tradiční domácnost a s ní i rodina jako základ příbuzenské solidarity se ustavičným oklešťováním začínají hroutit a rozpadat, objevují se příznaky tzv. krize rodiny (Velký sociologický slovník, 1996, s. 943).

3.1 Pojem krize rodiny

Obecně je pojem krize v Akademickém slovníku cizích slov charakterizován jako doba, kdy vrcholí rozpory a dochází k rozhodnému obratu. Jako jeden z příkladů krizí slovník uvádí krizi manželství, která se úzce pojí s krizí rodinnou (Kraus a Petráčková a kol., 1995, s. 431).

Počátkem doby vrcholících obrátů v obraze rodiny je především vnímána druhá polovina dvacátého století, kdy docházelo k odklonu od tradičního vzoru rodiny doprovázenou nechtí uzavírat manželství dle rodových potřeb a zvyků. S rostoucím blahobytem, rozvojem individualizace, personifikace a hédonismu byly patrné příznaky krize rodiny: nárůst rozvodovosti a snížení natality. Přidávaly se příznaky další, jako jsou nesezdaná rodičovství, alternativní formy spolužití, nechuť k manželství, solitarita, neodpovědnost vůči rodičům, vůči rodu.

Celá řada změn v rodině postupně proběhla nezávisle na konkrétních politických režimech na Západě i Východě, informují nás webové stránky Ústavu pro studium totalitních režimů (Ústav pro studium totalitních režimů, © 2008 - 2014).

Dle Možného nástupem postmoderní doby se obavy o rodinu opět objevují, upozorňuje, že existují už opatrné předpovědi o možném konci rodiny, a to z důvodu

charakteristik postmoderní rodiny. Jsou jimi hodnotová diskontuita mezi rodiči a dětmi vyplývající z větší závislosti dětí na masmédiích než na rodičích; nestabilita párového života odrážející se ve vysoké rozvodovosti a spolužití bez uzavření manželství; systematická likvidace koncepce rodinného hnízda nukleární rodiny liberalizací žen (Možný, 2006, s. 232).

Výzkumy postmoderních rodin přinášejí následující informace dle Bártlové a Matulaye. Rozvrácenými rodinami jsou spíše rodiny nižších společenských vrstev, které se nezabývají přesahem do budoucnosti. Tyto rodiny stále bojují s růstem životních nákladů a zostřující se situací na pracovním trhu. Udržení takové rodiny bývá často na úkor saturace osobních potřeb jednotlivců rodiny. Naopak rodiny středních a vyšších vrstev se nechtějí spokojit s ukončením svého příběhu svojí smrtí. Usilují o své pokračování prostřednictvím svých dětí. Investují do jejich vzdělání, chtějí někomu předat svůj majetek a to dokáží pouze skrze vybudování úspěšné a trvalé rodiny (Bártlová a Matulay, 2009, s. 136-137).

Příčinami krize rodiny a jejím průběhem se zabývala a stále zabývá spousta myslitelů, neboť rodina ve společnosti i pro jednotlivce samého hraje i dnes významnou roli. Je pravdou, že některé ideologické režimy, zvláště komunistická diktatura, zprvu rodině nebyly nakloněny, neboť rodina byla vnímána jako nepřítel - nositel tradice. Avšak později, když se rodina ukázala jako rezistentní buňka, muselo být s rodinou počítáno a mohla být zneužita pro tvorbu nové ideologie.

Jako jeden z myslitelů, který ucelil pohled na krizi rodiny, zejména druhé poloviny dvacátého století, je Evelyne Sullerotová ve své publikaci *Krize rodiny*.

3.2 Krize rodiny dle Evelyne Sullerotové

Příčiny a vývoj krize rodiny byly analyzovány Evelyne Sullerotovou ve stejnojmenné knize *Krize rodiny*. Příběh rodiny pohledem Evelyne Sullerotové prochází třemi dějstvími.

První dějství charakterizuje poválečný nárůst natality za nevýhodných bytových a pracovních podmínek se snižováním věku při zakládání manželství. S postupným zlepšováním životních podmínek, s nárůstem blahobytu a rozvojem individualismu upozorňuje na zlom - druhé dějství. Se změnou hodnot a společenské morálky rokem 1964 klesá porodnost. Třetí dějství se otevírající po roce 1984, kdy se natalita postupně

zvyšuje, Evelyne Sullerotová neuzavírá. Ponechává prostor úvahám, kam se krize rodiny bude ubírat. Buď k zániku rodiny tvořené biologickými rodiči, nebo projde vzkříšením prostřednictvím nové generace, která prošla úskalím variací vztahů svých rodičů.

Vraťme se zpět do období, kdy Evelyne Sullerotová začíná své bádání, do doby po druhé světové válce. Zprvu poukazuje na sňatkový boom ve válce v neutrálním Švédsku způsobený poklesem věkové hranice při uzavírání sňatků, kdy mladí lidé nebyli ochotni nadále snášet vleklá zasnoubení. Po roce 1940 modální věk Švédek klesl na 21 let a 30 % nevěst bylo v jiném stavu, bez věna a výbavy, bez ohledu na výhodnost rodového spříznění obou linií. Cílem mladých manželů byla romantická láska „ve dvou“. Povšimla si, že zvýšení sňatečnosti se snižováním věku se postupně objevilo po celé Evropě a také došlo ke snižování věkového rozdílu mezi manžely, mezi společenskými vrstvami, mezi městy i venkovem (s. 15-17). Manželství se v letech 1945 - 1964 stalo referenční hodnotou.

Evelyne Sullerotová objasňuje i poválečné podmínky pro zakládání rodiny, kdy byl baby boom po roce 1945 provázen pro rodiče nelehkou situací, zejména bytovou krizí. Děti přicházely na svět, aniž by rodiče měli kde bydlet, muži pracovali až 50 hodin týdně a žena si nemohla práci mimo domov dovolit. Život se nedal předvídat, nemělo smysl šetřit. Příliš mladí rodiče žili v malých přeplněných bytech, byli přepracovaní, unavení, nepřipravení vést domácnost. Mladá manželství neměla nic, ztratila mnoho blízkých, ale mohla dát vzniknout novému životu (s. 19-20).

Postupem času se nedostatek mění v dostatek, ten napomohl změnám dalším. Autorka obrací pozornost také na změny, které dostatek přinesl. Produkce spotřebního zboží pobídla rodiny ke konzumnímu chování. Změnil se i charakter ženské práce. Ženy pracovaly před otěhotněním a po mateřství. Profesionální aktivity žen vedly k vlně nevole ohrožující tradici „hlavy rodiny“ (s. 26-27). Rodina již nebyla výrobní jednotkou, ale místem spotřeby. Evelyne Sullerotová upozorňuje i na změny vnímání sama sebe u členů rodiny. Jednotlivci v rodině začali vedle své role v rodině prosazovat svůj prostor pro vlastní zájmy, což do sedmdesátých let nebylo myslitelné. Rodina již nebyla autoritativní a děti byly vychovávány duchem individualismu. Autoritou již nebyl zejména otec a dítě bylo postaveno na stejnou úroveň dospělému. Došlo k demokratizaci rodiny.

Evelyne Sullerotová také poukazuje na vznik manželských poraden po celé Evropě. Také na to, že se poradenství nezaměřovalo na podporu náboženské morálky a sociální

soudržnosti, ale na podporu prospěchu manželství, což se brzy změnilo na podporu individuálních potřeb manželů (s. 18). Od šedesátých let začalo být manželství napadáno jako místo omezování člověka, zejména z pohledu rovnoprávnosti ženy (s. 19).

Též docházelo k diskusím na téma „birth control“, zaměstnanosti vdaných žen a matek, způsobů hlídání malých dětí, rozdělení prací v domácnosti a problematiky mužské a ženské role v rodině (s. 25).

Rokem 1964 autorka přechází do druhého dějství. Ukazuje, že s růstem bohatství klesá porodnost a poukazuje na průzkumy veřejného mínění, jež ukázaly obrat. Optimismus rodin spojený s jejich budoucí životní úrovní byl vystřídán pesimismem, který se projevil ve vývoji rodiny. Porodnost dramaticky klesla. Jako příklad země uvádí Československo, kdy byla vláda nucena při 1,7 dítěte na ženu přijmout opatření na zvýšení natality a zpřísnění podmínek potratů (s. 35). Evelyne Sullerotová také poukazuje na sociálněji evropské demokracie, které využily individualismu a přejaly úkol zabezpečit své občany pro případ nemoci, stáří, nezaměstnanosti. Často se staraly i o výchovu dětí, čímž byla rodina oslabována (s. 39-40).

Evelyne Sullerotová představuje nový vzor rodiny té doby. Začínal převažovat model se dvěma dětmi, popř. dítětem jedním. Touha lidí byla jít s dobou a odmítnout tradice. S rozvíjejícím se individualismem měly děti baby boomu pocit vlastní důležitosti a vlastní moci (s. 38-39). Evelyne Sullerotová vidí jako hlavní příčinu zlomu hlubokou změnu hodnot a společenské morálky. Tvrdí, že základní buňkou společnosti již přestala být rodina, nahradil ji jednotlivec (s. 40). Způsoby mileneckého soužití odmítaly založit manželské dvojice se spojením obou rodin, odmítaly ekonomickou solidaritu existující mezi dvěma partnery se zjevnou potřebou volnosti (s. 49 - 50).

Autorka se také věnuje otázce rozvodů a říká, že s jednodušším rozvodem se snižoval počet sňatků a zvyšoval se počet volného soužití (s. 47). O rozvod žádaly častěji ženy, pro které nebyl rozvod již nejistotou a hanbou, ale osvobozením (s. 52). Děti byly v 80% - 90% svěřeny matce, což je vůči otcům jistě nespravedlivé, neboť rodičovský pár většinou nepřežije zánik páru manželského. Evelyne Sullerotové neuniká ani složitá situace muže - biologického otce, který je z rodiny po rozvodu vyloučen a jsou mu krácena jeho rodičovská práva vůči dítěti. Trefně analyzuje situaci, kdy nový muž, který se objevuje po rozvodu po boku matky a jejích dětí s ní tvoří nový pár - nově vzniklou „rodinu“ a biologický otec je držen v ústraní. „Rodina“ bude znovu vytvořena. Od rodiny

odloučený biologický otec již členem rodiny není. A naopak, do rodiny, kam nový partner vstoupil, nejsou přijaty jeho děti, které zůstaly s biologickou matkou. A navíc jsou pro sociální úřady „rodinami“ malé skupinky, které žijí společně s jedním nebo s několika dětmi bez ohledu na to, s kým jsou příbuzné (s. 53-55). Evelyne Sullerotová dochází k nové stupnici hodnot. Dvojice má přednost před rodinou a sexuální pouto před poutem rodové posloupnosti (s. 53-55).

Na tuto situaci Evelyne Sullerotová navazuje třetím dějstvím, do kterého vkládá naději, že by rodina tuto zkoušku mohla ustát. Všímá si, že od roku 1984 byla zaznamenána stabilita plodnosti jak na Východě, tak na Západě, místy dokonce s mírným růstem. Děti osamělých rodičů, rodičů rozvedených či znovu sezdáných, děti, jež zažily různé variace „rodinného života“ se možná budou snažit znovu vytvořit to, co jim chybělo – strukturu. Strukturu tvořící každodenní soužití obou pohlaví a různých generací, strukturu autentičtější než je škola, podnik, sociokulturní síť – rodinu (Sullerotová, 1998).

Na příčinu krize rodiny pohlíželi trochu jinak podle Bártlové a Matulaye manželé Heidi a Alvin Tofflerovi, dle kterých byla krize způsobena průmyslovou revolucí, jež krátila rodinu o většinu jejích funkcí. Další jejich názor na příčinu krize pochází od francouzských sociologů Marca Montoussého a Gillese Renouarda, jež tvrdí, že příčinou krize nebylo odmítnutí manželství a rodiny a priori, ale šlo o odmítnutí forem rodinného soužití založeném na stálosti a přísném rozdělení rolí (Bártlová a Matulay, 2009, s. 136). Mary Eberstadt viní z krize rodiny západní blahobyť, rozšíření nemanželského rodičovství, snadné rozvody a přesvědčení, že stát může dělat to, co kdysi dělaly kompetentní rodiny: pečovat o mladé, opatrovat staré a nemocné, poskytovat domov (Eberstad, 2013, s. 5).

Krize rodiny nemá zjevně jednu příčinu, příčina je multifaktoriální.

3.3 Krize české rodiny po roce 1989

Pro vývoj rodiny v Československu po roce 1989 je charakteristický každoroční úbytek sňatků a snížení natality, uvádí Tuček. Zdůvodňuje, že příčinou je z minulého režimu zděděná deformace české populační struktury, zvýšená nabídka možnosti

realizace jednotlivce a tísnivá situace na trhu s byty. To vedlo k odkládání založení domácností a rozhodování o prvním dítěti, zvyšoval se věk matek. Vytvořilo se několik modelů sňatkového a natalitního chování lišícího se v načasování startu profesní kariéry a rodičovství (Tuček, 2003, s. 49-53). Zvýšením věku při uzavírání manželství a doby narození prvního dítěte se Česká republika přiblížila k Evropě, doplňuje Matějů a Večerník (Matějů a Večerník, 1998, s. 92).

Dle Tučka pokles počtu obyvatelstva a jeho stárnutí vyvolal sociálně ekonomické problémy. Došlo k posunům v demografickém chování oslabující rodinu, ohrožení některých typů rodinného soužití chudobou, navýšení rozvodů, počtu neúplných rodin, růstu počtu mimomanželských dětí (Tuček, 2003, s. 46-53). Prohloubily se sociální rozdíly a také byl zaznamenán vzestupný trend vzdělanostní homogamie úplných rodin, též uvádí Tuček (Tuček, 2003, s. 263).

Analýzy, interpretované Tučkem, deklarovaly dobré mezigenerační vztahy s odděleným bydlením nukleárních rodin, které nebyly od sebe vzdálené. Vícegenerační a nerodinné soužití bylo způsobeno dle subjektivních preferencí nebo dle objektivních tlaků bytového trhu, t.j. bydlení dětí s rodiči, vrstevníků pospolu, neformální soužití (Tuček, 2003, s. 49-53).

Pro hodnocení stavu stability bychom se mohli poohlédnout po současné rozvodovosti, zveřejněné Českým statistickým úřadem. V roce 2012 bylo rozvedeno 26 402 manželství, což bylo o 1,7 tisíce méně než v roce 2011. Takto nízký roční počet rozvodů byl naposledy zaznamenán koncem 70. let 20. století. Data demografické statistiky o rozvodech obsahují i údaje o „příčině rozvratu manželství“. Nejčastěji jsou uváděny obecné příčiny z kategorie „rozdílnost povah, názorů a zájmů“ a „ostatní“, méně často jsou formulované příčiny, jako je neuvážený sňatek, alkoholismus, nevěra, nezájem o rodinu, zlé nakládání, odsouzení za trestný čin, zdravotní důvody a sexuální neshody“ (Český statistický úřad, © 19. 8. 2013).

Porodnost, kterou uvádí webové stránky Pedia.cz, od roku 1993 (121 025 narozených dětí) začala klesat a nového zvýšení se dočkala zhruba v roce 2005 (102 210 narozených dětí), do roku 2010 (117 153 narozených dětí) se mírně zvyšovala a nyní k roku 2013 (106 800 narozených dětí) klesá (Pedia.cz, © 2014).

Mohlo by se zdát, že i přes snížení počtu rozvodů jsou častějšími příčinami rozvodu manželství důvody vyplývající z individualismu jedince. Natalita České republiky nemá

zvyšující se tendenci. Tyto skutečnosti by mohly podpořit obavy o rodinu, podnítit úvahy o její krizi, neboť individualismus podporuje prosperitu jednotlivce, nikoliv sociální skupiny – rodiny.

4 Flexibilizace rodiny

Rodina musela reagovat na změny, které s sebou přinesl vývoj společnosti. Zásadní změnou pro ni byla průmyslová, později informační revoluce, které změnily způsob života, způsob smýšlení, zásadní změnu hodnot společnosti.

Rodina se dostala do popředí zájmu, neboť změny měly dopad na rodinnou resilienci, rodina začala ztrácet svou stabilitu, nové vzorce již nezapadaly do starých a rodina se začala přizpůsobovat novým životním podmínkám.

4.1 Pojem flexibilizace rodiny

Spolu se změnami v rodině se můžeme setkat s pojmy flexibilizace nebo transformace rodiny. Akademický slovník cizích slov popisuje flexibilitu jako ohebnost, pružnost, přizpůsobivost (Kraus a Petráčková a kol., 1995, s. 233). Přizpůsobivost rodiny bychom mohli spatřovat v transformaci, která je tímž slovníkem charakterizována jako přeměna, přetvoření formy, přestrukturování obsahu (Kraus a Petráčková a kol., 1995, s. 773). Rodina není neměnnou jednotkou, je stále skládána, rozkládána a opět nově skládána s příchodem nových členů rodiny, přičemž obměna je vázána na tradici, která je přenášena do rodiny nově vznikající. Flexibilizací rodinné struktury dochází ke změnám ve smyslu transformace ovlivňující život na poli rodinném, institucionálním a veřejném. Dle Gielena a Roopnarineho tyto změny funkční dynamiky uvedly do pohybu komplex projevů rozdílnosti členů rodiny nad rámec rodiny (Gielen a Roopnarine, 2005, s. 6).

Rodina neflexibilizovala pouze na našem území, ale změnami byl postižen téměř celý svět, zejména země s charakteristikami tržního hospodářství.

Osudem rodiny se dnes zabývá spousta mezinárodních organizací. Příkladem je OECD (The Organisation for Economic Co-operation and Development) (OECD, © 2014). Jak zmiňují její webové stránky, seskupuje několik desítek států, ve kterých jsou prováděny analýzy. Jedna z nich z roku 2011 potvrzuje již některé popisované změny rodiny, jež proběhly během několika posledních desetiletí. Rodina flexibilizovala zejména v pracovní dimenzi, což přineslo pro rodinný život spoustu následků. Klesla celková porodnost, došlo k odkládání mateřství. Zdá se, bezdětnost úzce souvisí se vzdělaností úrovní ženy, čím vyšší vzdělanost žen, tím častější je její bezdětnost. Vyšší vzdělanost

žen vede k jejich zvýšeným příležitostem na pracovním trhu, i když s přetrvávajícími genderovými nerovnostmi. Zaměstnané ženy pracují na zkrácený úvazek častěji než muži a manažerské pozice jsou jim méně dostupné. Dochází také k nižšímu počtu uzavírání sňatků, vyšší rozvodovosti, zvýšení výskytu mimomanželských dětí. Zvyšuje se počet mimomanželských vztahů, zvláště nesezdaná soužití jsou oblíbená u mladší generace buď jako doba před uzavřením manželství, anebo jako alternativa k manželství. Díky změnám v rodině žije stále více dětí jen s jedním rodičem anebo v rekonstituované rodině (OECD, © 2014, s. 48-49).

Proces flexibilizace rodiny byl analyzován Janem Kellerem v publikaci Soumrak sociálního státu (2005).

4.2 Flexibilizace rodiny dle Jana Kellera

Jan Keller se otázce flexibilizace rodiny věnuje ve své publikaci Soumrak sociálního státu, kde analyzuje dnešní situaci sociálního státu v důsledku globalizace.

Jan Keller úzce spojuje flexibilizaci práce a flexibilizaci rodiny, ukazuje, že i sociální stát nemusí být rodině prospěšný.

Objasňuje, že sociální stát může fungovat pouze při plné zaměstnanosti, což bylo možné pouze do sedmdesátých let dvacátého století. Příchod nezaměstnanosti byl zapříčiněn hospodářským růstem díky technologickým a organizačním inovacím, kdy ekonomiky dokázaly vyrábět stále více za stále nižšího počtu zaměstnaných lidí. Říká, že v této souvislosti dochází k rozvoji nového fenoménu, a to flexibilizace práce, která spočívá v upřednostňování krátkodobých a dílčích kontraktů na omezenou dobu před plnohodnotnými pracovními smlouvami. Také poukazuje na přecházení od klasického pracovního poměru na daleko volnější pracovní vztahy mezi firmou a formálně samostatnými dodavateli či subdodavateli. Zdůrazňuje, že důsledkem toho je přesouvání tržní nejistoty z firem na zaměstnance a subdodavatele – na rodiny.

Jan Keller považuje za projev krize rodiny ztrátu nadindividuální závaznosti v manželství, rodina se stává jakousi průchozí institucí, jejíž složení se průběžně a stále rychlejším tempem obměňuje. V tom spatřuje i určitou formu flexibilizace rodiny, kdy se tato instituce podobně jako práce uzavírá na omezenou dobu, a tím se pružně přizpůsobuje měnícím se podmínkám. Rodina se stává jen jednou z řady projekcí individualizovaného

životního stylu. Polem experimentování jsou nové formy privátního soužití v nejrůznějších podobách, jako jsou nesezdaná rodičovství, bezdětné páry, páry stejného pohlaví apod. Jan Keller tvrdí, že za rozpady rodin nestojí pouze pokusnictví, ale i nekompromisní tlak pracovního trhu a rostoucí náklady na výchovu a péči o děti. Dochází tedy ke zvláštnímu vztahu mezi flexibilizací trhu a flexibilizací rodiny.

Jan Keller se též přiklání k názoru, že sociální stát je podporovatelem individualizace jednotlivce, neboť pomoc je adresovaná právě jednotlivci, a ne celé rodině, což rodinu spíše oslabuje.

Zamyšlení se nad flexibilizací rodiny Jan Keller uzavírá úvahou o souvislosti s dnešním sociálním státem s tím, že není možné, aby slábnoucí sociální stát saturoval potřeby rodin a otázkou, zda slábnutí sociálního státu povede spíše k sociálnímu úpadku neúplných rodin a domácností s jedním živitelem, nebo naopak vyvolá reakci pomoci prostřednictvím příbuzenské solidarity (Keller, 2005, s. 27-30).

Krizе rodiny a její flexibilizace jdou spolu ruku v ruce. Misky vah chvíli převažují na straně jedné, po chvíli na straně druhé. Záleží na interpretaci, na pohledu. Je zřejmé, že rodina je společenský útvar vyznačující se vysokou flexibilitou.

4.3 Flexibilizace české rodiny po roce 1989

Po pádu komunistického režimu se rychle měnilo prostředí, ve kterém se rodina nacházela. Rodina musela nově flexibilizovat.

Dle Tučka se postupně mění ekonomická funkce rodiny, mění se role muže a ženy. Rodina se musí adaptovat na nové podmínky a vzniká výrazná majetková diferenciaci společnosti, právě na úrovni domácnosti. Dochází k oddalování sňatků do vyššího věku i zakládání rodin s nižším počtem dětí. Postupně dochází k opouštění tradičního modelu reprodukce a přesunu k novému vzoru, který se vyznačuje diferenciací reprodukčního chování a změnami v časové distanci a posloupnosti startů manželského a rodičovského života, které prochází napříč všemi sociálními vrstvami (Tuček a kol., 2003).

Dále Tuček interpretuje výsledky analýz, kde postoje a názory zachycují vysokou míru orientace na manželství, v čemž můžeme spatřovat stálou orientaci na tradici se současným růstem racionality a přístupu k rodičovství, které ale nejsou sdíleny mladou generací obecně. Manželství je spojováno s narozením dítěte, proto jsou sňatky

odkládány až do plánování rodičovství se zajištěním bydlení. Tradiční společenské normy se dostaly do rozporu s individuálními aspiracemi mladých lidí. Mění se jak strategie a vzorce chování, tak i jejich hodnotový aspekt. Ekonomický tlak na muže a ženy vytlačuje péči o děti na okraj rodinných priorit. Ženy vnímají konflikt mezi pracovním zatížením a péčí o rodinu více než muži, ale situace není taková, aby změnila vžitá genderové rozdělení rolí mužů a žen. Český model rodinného života je společný pro bývalé komunistické země a vychází se souhlasem veřejného mínění s participací ženy na trhu práce, odmítnutím patriarchálního typu rodiny, preferencí manželského svazku před jinými formami partnerského soužití a ze souhlasu s rozvodem. Hlavním činitelem, který ovlivňuje, jak se bude orientovat a jaké hodnoty budou uznávány v rodině, je žena; rozhoduje se, zda dá přednost postavení a kariéře před péčí o rodinu, uzavírá Tuček (Tuček a kol., 2003).

Je bez pochyby, že po roce 1989 rodina nově flexibilizovala. Námitkou by mohla stále být vysoká rozvodovost, častá neschopnost soužití s jedním partnerem po celý život. Tento jev by mohl být projevem přežívající krize rodiny. Přemíra nevlastních otců, matek, sourozenců, strýců, tet, prarodičů vytváří „chaos rodinných vztahů“. Tato situace vyhání z lidského života řád, jistotu, zakotvení. Nastupující mladá generace, která tento model „chaosu“ v rodinných vztazích zažila, je nadějí pro stabilizaci modelu rodiny. Je nadějí, že tento „chaotický model“ nepodpoří, ale bude se jej snažit eliminovat a obrodí vzor rodiny poskytující oporu nejen v aktuálním čase, ale pro celý život.

V současnosti jsou analyzovány vztahy v dospívání dnešních adolescentů, jejich změny, transformace komunikačních vzorců. Jedním ze současných výzkumných záměrů, který popisují Lacinová a Macek, je MSM 0021622406 „Psychologické a sociální charakteristiky dětí, mládeže a rodiny, vývoj osobnosti v době proměn moderní společnosti“ prováděný Institutem výzkumu dětí, mládeže a rodiny (Lacinová a Macek, 2012, s. 9-10).

Generace současných adolescentů je odlišná od té naší, neboť podmínky našeho dospívání byly zcela odlišné od podmínek dnešních adolescentů. Právě adolescenti jsou ti, kteří budou nové rodiny zakládat a podpoří buď flexibilizaci (transformaci) rodiny v tom pozitivním slova smyslu, nebo její krizi v tom negativním.

Už teď záleží na jejich názoru na strukturu a vzor rodiny. Podoba rodiny, kterou budou předávat následující generaci, bude pro tu další výchozí. Výzkumná část této práce je

zaměřena na zjištění postoje mladých žen, jaký je jejich pohled na pojem rodina, co zahrnuje a co již ne, jaký model rodiny je nastupující generací žen akceptován.

5 Výzkumné šetření

Jak již bylo zmíněno výše, výzkumná část této práce je zaměřena na zjištění postoje dospívajících dívek a mladých žen, ve věkovém rozmezí 15 - 19 let, na otázku akceptace i jiných modelů rodinného soužití než je tradiční typ rodiny. Toto věkové rozmezí je voleno z důvodu častější zkušenosti života v alternativních formách spolužití ve srovnání s generacemi předchozími, u kterých existuje předpoklad inklinovat spíše k modelu rodiny tradiční, jež byla považována za normu v době jejich dětství a dospívání a život v alternativních formách spolužití spíše za odchylku. Normou pro nastávající dospělou generaci dívek by mohla být rodina jak tradiční, tak i alternativní, přičemž tato věková skupina by nemusela být tolik ovlivněná zvyklostí rodiny tradiční.

5.1 Hypotézy, otázky a cíle výzkumu

Cílem výzkumu je objasnit vnímání pojmu rodina v současné české společnosti z pohledu nastupující dospělé generace žen.

Výsledky zjištěné v mé práci mohou sloužit jako ukazatel vývoje vnímání pojmu rodina. Mohou poukázat na krizi modelu rodiny, jeho proměnu.

Práce má za cíl objasnit dva relační (vztahové) výzkumné problémy:

Výzkumný problém 1

Jaký je vztah mezi zkušeností s životem v rodině tradičního typu a alternativní formě spolužití pro přijetí pojmu rodina i pro alternativní formy spolužití?

Hypotéza 1

Respondenti žijící v tradičním typu rodiny mají nižší míru tolerance pro přijetí pojmu rodina pro alternativní formy spolužití než ti, kteří v ní vyrůstají.

Hypotéza vychází z předpokladu, že tradicí předávaný model rodiny tradičního typu bude dominantní.

Výzkumnými pojmy prvního výzkumného problému jsou tradiční typ rodiny, alternativní forma spolužití.

Tradičním typem rodiny je myšlena rodina přirozená, nukleární, tvořená biologickými rodiči a jejich dítětem (dětmi).

Alternativní formou spolužití je myšlena zejména rodina doplněná o nevlastního rodiče, neúplná rodina, volné soužití biologických rodičů s dětmi a ostatní jiné formy, než je tradiční.

Výzkumný problém 2

Jaký je vztah mezi sezdaností a nesezdaností u alternativních forem spolužití pro jejich přijetí za rodinu?

Hypotéza 2

Sezdané alternativní formy spolužití jsou přijímány za rodinu častěji než formy nesezdané.

Hypotéza vychází z tvrzení, že český model rodinného života vychází ze souhlasu veřejného mínění s preferencí manželského svazku před jinými formami partnerského soužití (TUČEK a kol., 2003).

Výzkumnými pojmy druhého výzkumného problému jsou sezdané, nesezdané a alternativní forma spolužití.

Sezdaností je myšlen stav párového soužití stvrzený sňatkem.

Nesezdaností je myšlen stav párového soužití bez uzavření sňatku.

5.2 Metoda výzkumu

Pro zjištění odpovědí byl zvolen kvantitativní výzkum reprezentovaný stratifikovaným souborem se záměrným výběrem z oblasti Náchodska. Požadavky byly kladeny na pohlaví (žena) a věk (15-19 let). Jednalo se především o středoškolské studentky, kterým byly dotazníky za ústního souhlasu vedení školy distribuovány pedagogickými pracovníky. Dotazníky byly vyplněny za přítomnosti pedagogických pracovníků a ihned po vyplnění jimi opět vyzvednuty. Dalšími respondenty byly náhodně vybrané mladé ženy z Náchodska splňující věkové požadavky, kterým jsem zadala dotazník osobně a také ten vzápětí po vyplnění vyzvedla. Administrace byla provedena

v červnu 2014. Zadáno bylo celkem 117 dotazníků. Návratnost činila 100%. Žádný z vyplněných dotazníků nemusel být vyřazen. Rozsah výběrového souboru tedy čítal n=117.

Pro potvrzení či vyvrácení výše uvedených hypotéz byl sestaven dotazník tvořený pomocí uzavřených otázek, rozdělený do dvou částí. Pro dotazník byly voleny dichotomické otázky s odpověďmi „ano“ – „ne“, které byly ve druhé části doplněny variantou třetí „nevím“, z důvodu předejití případného zkreslení výsledků.

První část dotazníku sloužila zjištění, v jakém typu rodinného soužití mladá žena vyrůstá, tudíž ta, která jí je modelem. Tato část má tedy za úkol odlišit, zdali dívka žije v tradičním typu rodiny, znovuvytvořeném typu rodinného soužití s nevlastním rodičem, neúplné rodině či v jiném společenství.

První část dotazníku:

Prosím zakroužkujte:

1. Žiji s: matkou – otcem	ANO-NE
2. Žiji s: matkou – otcem – sourozencem (sourozenci)	ANO-NE
3. Žiji s: matkou – nevlastním otcem (i sourozenci)	ANO-NE
4. Žiji s: otcem – nevlastní matkou (i sourozenci)	ANO-NE
5. Žiji s: matkou (i sourozenci)	ANO-NE
6. Žiji s: otcem (i sourozenci)	ANO-NE
7. Žiji s: někým jiným, než je výše uvedeno	ANO-NE

Druhá část dotazníku má za úkol zjistit postoj mladých žen k různým typům spolužití, a to k tradičnímu typu rodiny, znovuvytvořenému typu rodinného soužití s nevlastním rodičem, neúplné rodině, popř. jinému soužití, rozhodnutím, zdali takové soužití rodinou je, či nikoliv.

Druhá část dotazníku:

Prosím zakroužkujte:

8. Znamená pro Vás „rodina“ sezdané soužití matka-otec-děti?	ANO-NE-NEVÍM
9. Znamená pro Vás „rodina“ nesezdané soužití matka-otec-děti?	ANO-NE-NEVÍM
10. Znamená pro Vás „rodina“ soužití matka-děti?	ANO-NE-NEVÍM
11. Znamená pro Vás „rodina“ soužití otec-děti?	ANO-NE-NEVÍM
12. Znamená pro Vás „rodina“ matka-děti-nevlastní otec (sezdaní)?	ANO-NE-NEVÍM
13. Znamená pro Vás „rodina“ matka-děti-nevlastní otec (nesezdaní)?	ANO-NE-NEVÍM

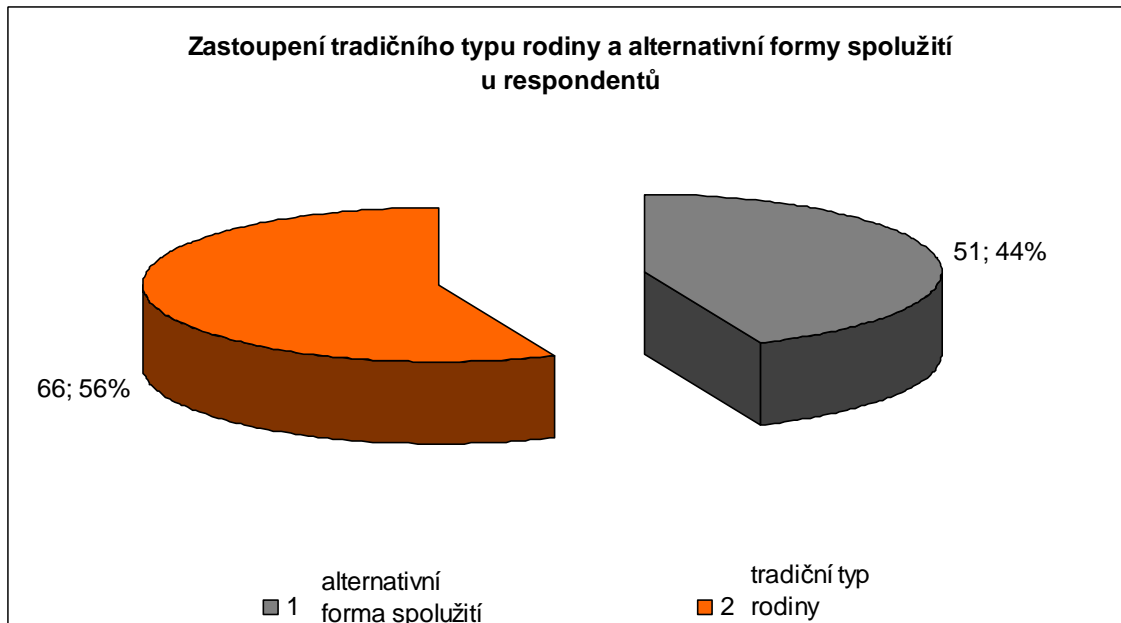
Předvýzkum byl proveden na souboru 9 subjektů a současně ukázal, že mladé ženy rozuměly otázkám dobře, v dotazníku se orientovaly a nepovažovaly jej za příliš zdlouhavý.

5.3 Výsledky výzkumu

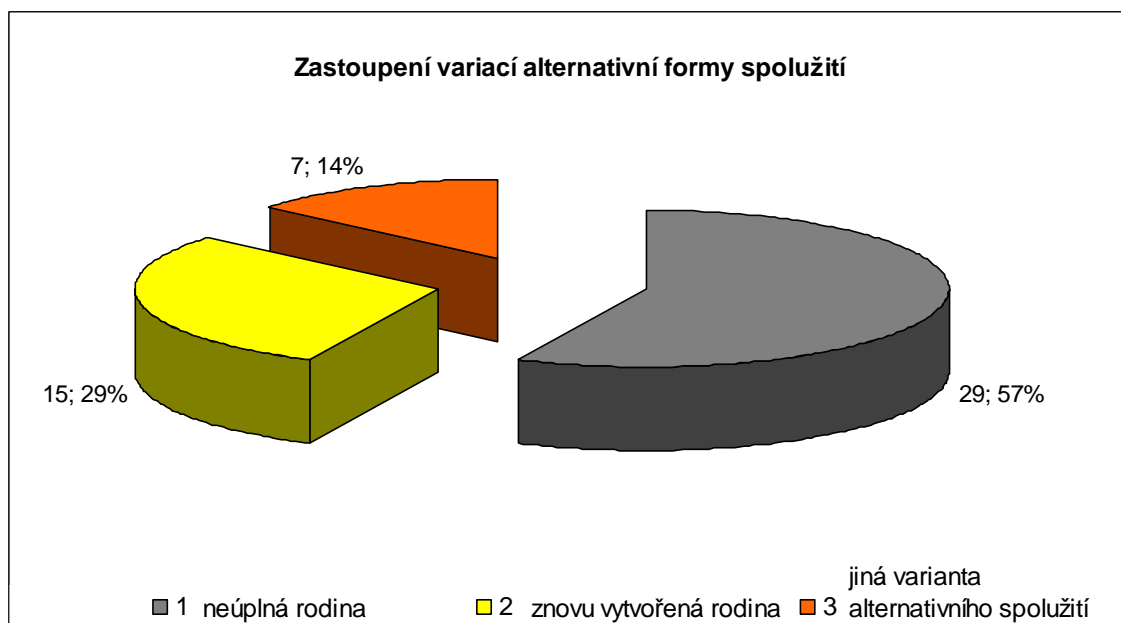
Zpracováním výsledků se ukázalo 56% zastoupení respondentů žijících v tradičním typu rodiny, přičemž na alternativní formy spolužití připadlo 44% (Obr. 1). Do tradičního typu rodiny byli zařazeni respondenti odpovídající kladně na otázky č. 1 a č. 2 a do alternativní formy spolužití byli zařazeni respondenti odpovídající kladně na odpovědi č. 3, č. 4, č. 5, č. 6, č. 7.

Následně byla rozdělena skupina respondentů žijících v alternativních formách spolužití, a to na neúplnou rodinu, znovuvytvořenou rodinu a další jiné varianty alternativních forem spolužití. Neúplná rodina tvořila 57%, znovuvytvořená rodina 29% a jiné varianty alternativního spolužití 14% (Obr. č. 2).

Tato rozdělení byla nezbytná pro potvrzení či vyvrácení hypotéz této práce.

Obr. č. 1 Zastoupení tradičního typu rodiny a alternativní formy spolužití u respondentů

Obr. č. 2 Zastoupení variací alternativní formy spolužití

Hypotéza 1

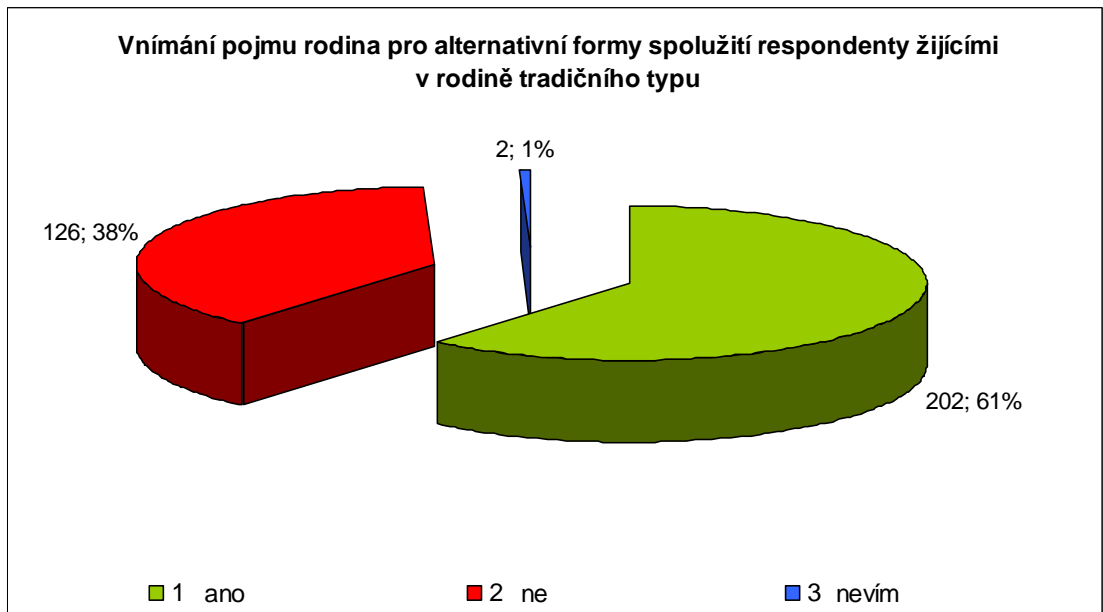
Respondenti žijící v tradičním typu rodiny mají nižší míru tolerance pro přijetí pojmu rodina pro alternativní formy spolužití než ti, kteří v ní vyrůstají.

Ze zjištěných výsledků vyplývá, že míra tolerance mezi respondenty žijícími v tradičním typu rodiny (66 respondentů) a alternativní formě spolužití (51 respondentů) je téměř stejná. Alternativní způsob spolužití byl přijat za rodinu u respondentů žijících v tradičním typu rodiny v 61% (Obr. č. 3), u respondentů žijících v alternativní formě spolužití v 64% (Obr. č. 4), což by mohlo být označeno za shodu.

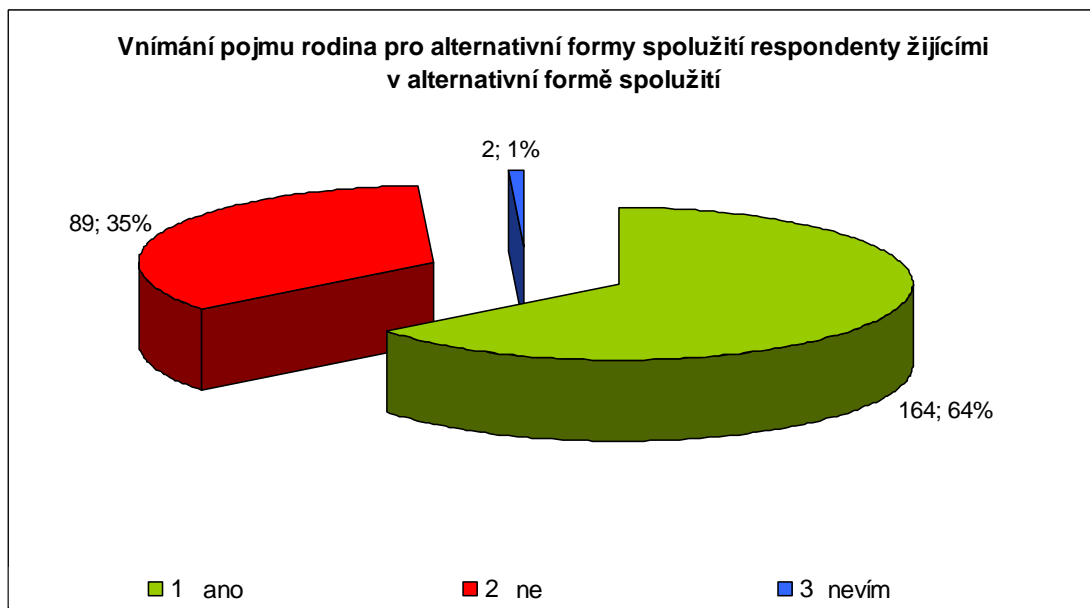
Tyto údaje byly v dotazníku zjištěny součtem kladných, posléze záporných odpovědí na otázky č. 9, č. 10, č. 11, č. 12 a č. 13 při předchozím rozdělení respondentů na dvě skupiny, a to respondenty vyrůstající v rodině tradičního typu a respondenty vyrůstající v alternativní formě spolužití. Určující, do jaké varianty spolužití respondenta zařadit, byly odpovědi na otázky č. 1 a č. 2 pro tradiční typ rodiny a otázky č. 3, č. 4, č. 5, č. 6 a č. 7 pro alternativní formu spolužití.

Odpověďmi na otázky byly možnosti „ano“, „ne“. Jako třetí možná odpověď v dotazníku byla k dispozici varianta „nevím“, která byla využita jak v první, tak i v druhé skupině respondentů 2x.

Kladné a záporné odpovědi obou skupin byly vyjádřeny procentuálně.

Obr. č. 3 Vnímání pojmu rodina pro alternativní formy spolužití respondenty žijícími v rodině tradičního typu

Obr. č. 4 Vnímání pojmu rodina pro alternativní formy spolužití respondenty žijícími v alternativní formě spolužití

V tabulce č. 1 jsou rozpracovány odpovědi respondentů v otázce:

„Vnímání pojmu rodina pro alternativní formy spolužití respondenty žijícími v alternativní formě spolužití“

do jednotlivých skupin alternativních forem spolužití, a to do skupiny respondentů žijících ve znovuvytvořené rodině, neúplné rodině a v jiné variantě alternativního spolužití.

Pro přehlednost je přidána položka spolužití „alternativních forem jako celku“, také zobrazená Obrázkem č. 4.

Tabulka ukazuje, dalo by se říct, že odpovědi na otázky u všech alternativních forem spolužití byly vyvážené.

Forma spolužití	ano	ne	nevím
Alternativní forma jako celek	64%	35%	1%
Znovuvytvořená rodina	59%	41%	-
Neúplná rodina	69%	31%	-
Jiná varianta alternativní rodiny	57%	37%	6%

Tabulka č. 1 Vnímání pojmu rodina pro alternativní formy spolužití respondenty žijícími v alternativní formě spolužití

V Tabulce č. 2 jsou rozpracovány jednotlivé odpovědi respondentů v otázce:

„Vnímání pojmu rodina pro alternativní formy spolužití respondenty žijícími v rodině tradičního typu“.

V tabulce č. 3 jsou rozpracovány jednotlivé odpovědi respondentů v otázce:

„Vnímání pojmu rodina pro alternativní formy spolužití respondenty žijícími v alternativní formě spolužití“.

Pro přehlednost vůči celku je přidána ke každé tabulce položka spolužití alternativních forem jako „celku“ vyplývající z výsledků zobrazených Obr. č. 3 (Tabulka 2) a Obr. č. 4 (Tabulka 3).

Znění otázek hodnocených v Tabulce č. 2 a Tabulce č. 3:

- Otázka č. 9: Znamená pro Vás „rodina“ nesezdané soužití matka-otec-děti?
- Otázka č. 10: Znamená pro Vás „rodina“ soužití matka-děti?
- Otázka č. 11: Znamená pro Vás „rodina“ soužití otec-děti?
- Otázka č. 12: Znamená pro Vás „rodina“ matka-děti-nevlastní otec (sezdaní)?
- Otázka č. 13: Znamená pro Vás „rodina“ matka-děti-nevlastní otec (nesezdaní)?

Číslo otázky	ano	ne	nevím
Odpověď celku	61%	38%	1%
Odpověď na otázku č. 9	73%	27%	-
Odpověď na otázku č. 10	56%	42%	2%
Odpověď na otázku č. 11	54%	44%	2%
Odpověď na otázku č. 12	65%	35%	-
Odpověď na otázku č. 13	58%	42%	-

Tabulka č. 2 Odpovědi respondentů respondenti žijících v tradičním typu rodiny

Číslo otázky	ano	ne	nevím
Odpověď celku	64%	35%	1%
Odpověď na otázku č. 9	67%	31%	2%
Odpověď na otázku č. 10	67%	33%	-
Odpověď na otázku č. 11	63%	37%	-
Odpověď na otázku č. 12	69%	31%	-
Odpověď na otázku č. 13	57%	41%	2%

Tabulka č. 3 Odpovědi respondentů žijících v alternativní formě spolužití

Z Tabulky č. 2 a Tabulky č. 3 vyplývá, že odpovědi obou skupin respondentů, tj. respondentů žijících v tradičním typu rodiny (Tabulka č. 2) a respondentů žijících v alternativní formě spolužití (Tabulka č. 3) na jednotlivé otázky byly vyvážené.

Na základě zjištěných údajů se hypotéza 1 jeví jako neplatná.

Hypotéza 2

Sezdané alternativní formy spolužití jsou častěji přijímány za rodiny než nesezdané.

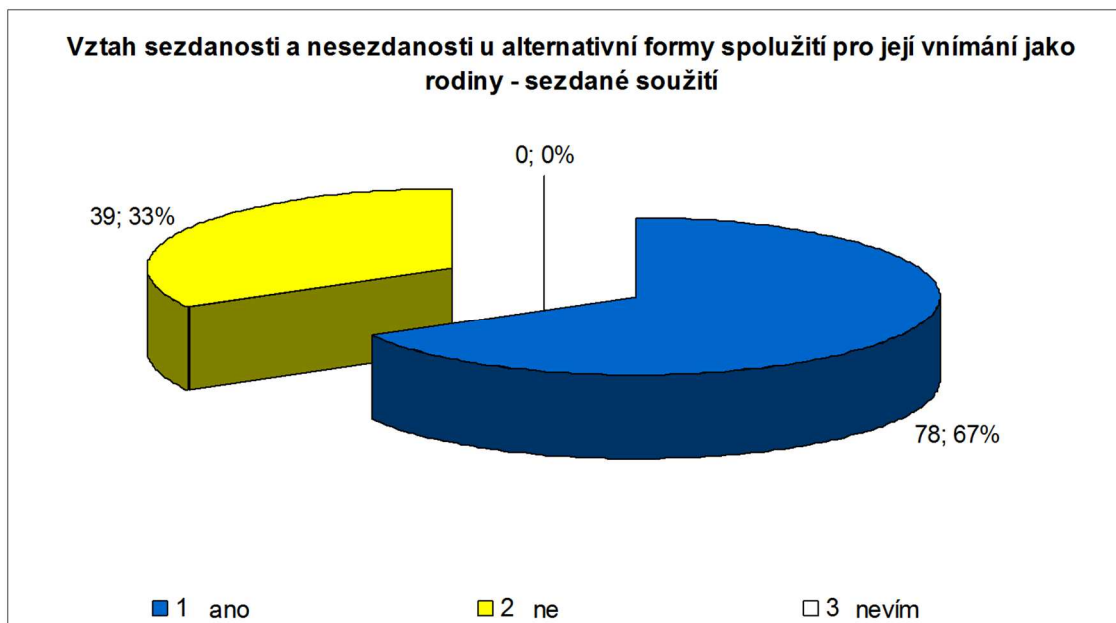
Vztah sezdanosti a nesezdanosti u alternativních forem spolužití byl hodnocen v několika rovinách, a to:

- Vztah sezdanosti a nesezdanosti u všech respondentů (žijících jak v tradičním typu rodiny, tak v alternativní formě spolužití)
- Vztah sezdanosti a nesezdanosti u všech respondentů za vypuštění varianty soužití biologických rodičů a jejich dětí
- Vztah sezdanosti a nesezdanosti u soužití biologických rodičů a jejich dětí u respondentů vyrůstajících v tradičním typu rodiny či alternativní formě spolužití

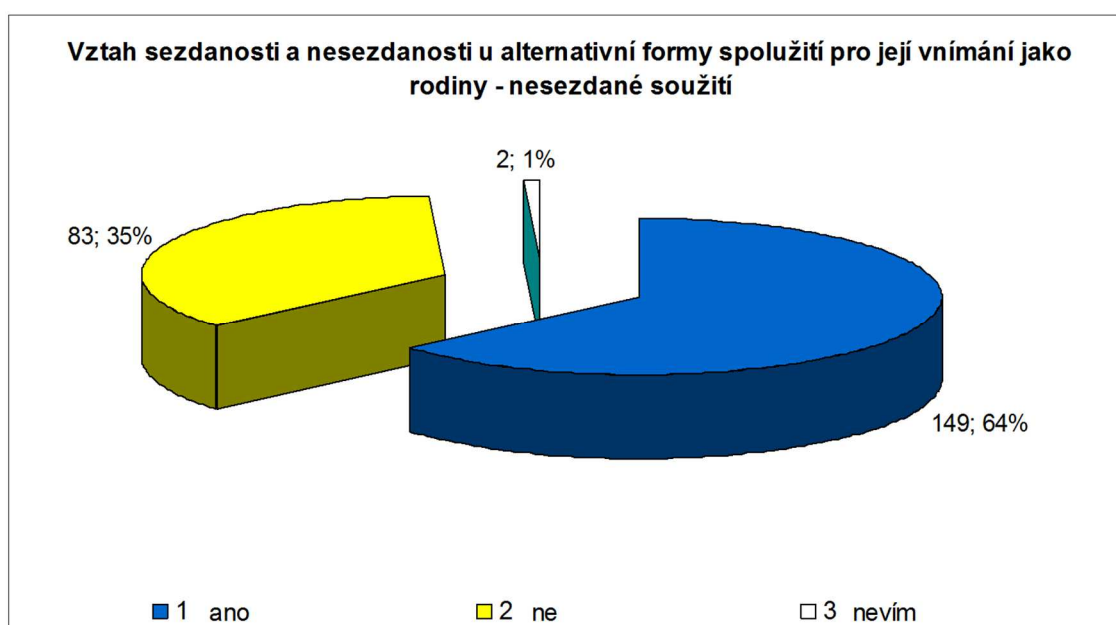
1. Vztah sezdanosti a nesezdanosti u všech respondentů (žijících jak v tradičním typu rodiny, tak v alternativní formě spolužití)

Ze zjištěných výsledků vyplývá, že nesezdané alternativní formy spolužití jsou téměř stejně často přijímány za rodiny jako sezdané. Sezdané alternativní formy spolužití byly za rodiny přijaty v 67%, kdy dva respondenti odpověděli „nevím“ (Obr. č. 5) a nesezdané v 64% (Obr. č. 6), což by mohlo být považováno za shodu.

Tyto údaje byly v dotazníku zjištěny součtem kladných, posléze záporných odpovědí u všech respondentů na otázku č. 12 pro sezdanou variantu, pro nesezdanou variantu byly hodnoceny otázky č. 9 a č. 13. Pro vyčíslení rozdílu bylo použito procentuální vyjádření u obou variant.

Obr. č. 5 Vztah sezdanosti a nesezdanosti u alternativní formy spolužití pro její vnímání jako rodiny – sezdané soužití

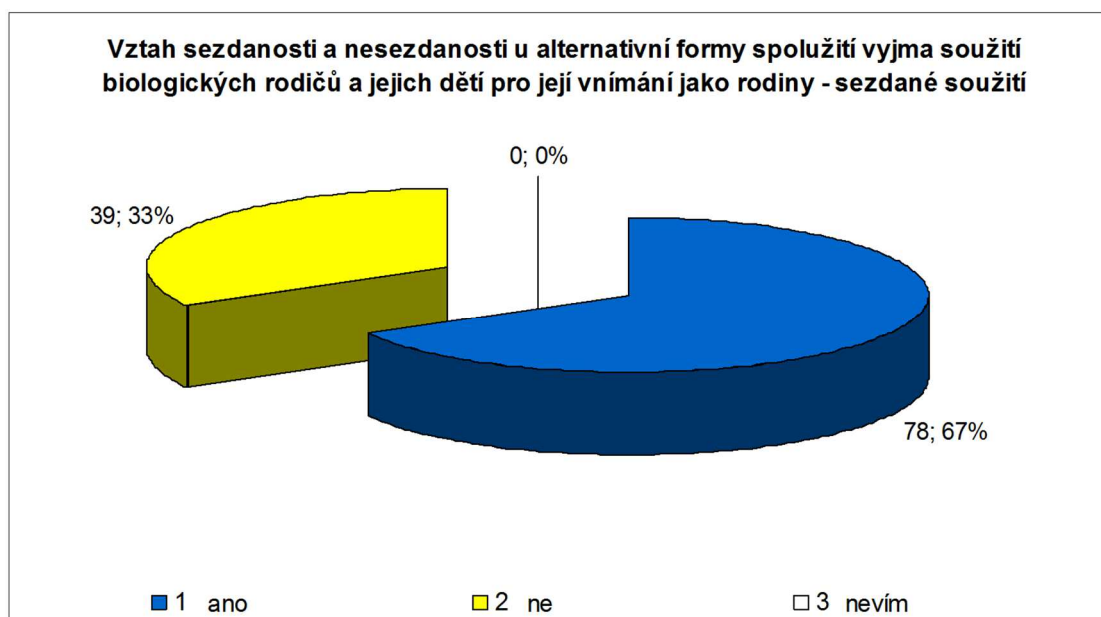

Obr. č. 6 Vztah sezdanosti a nesezdanosti u alternativní formy spolužití pro její vnímání jako rodiny – nesezdané soužití

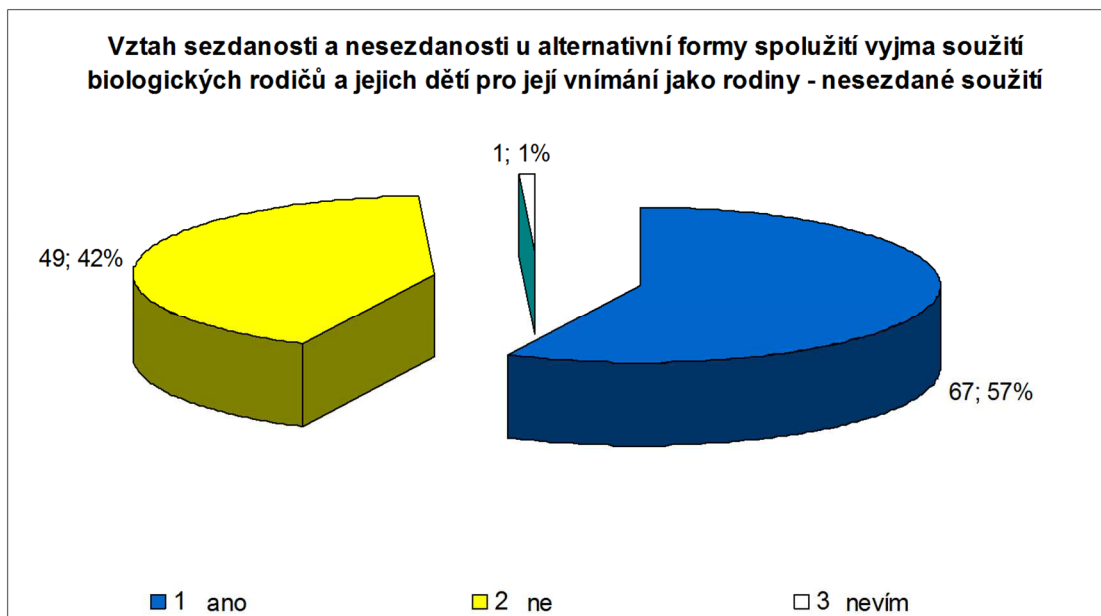
2. Vztah sezdanosti u nesezdanosti u všech respondentů za vypuštění varianty soužití biologických rodičů a jejich dětí

Ze zjištěných výsledků vyplývá, že nesezdané alternativní formy spolužití, bylo-li vypuštěno soužití biologických rodičů a jejich dětí, jsou téměř stejně často přijímány za rodiny jako sezdané. Jako sezdané byly za rodiny přijaty v 67% (Obr. č. 7) a nesezdané v 33% , kdy jeden z respondentů využil odpovědi „nevím“ (Obr. č. 8), což by mohlo být při 10% rozdílu považováno za shodu.

Tyto údaje byly v dotazníku zjištěny součtem kladných, posléze záporných odpovědí u všech respondentů na otázku č. 12 pro sezdanou variantu a pro nesezdanou variantu byla hodnocena otázka č. 13. Pro vyčíslení rozdílu bylo použito procentuální vyjádření u obou variant.

Obr. č. 7 Vztah sezdanosti a nesezdanosti u alternativní formy spolužití vyjma soužití biologických rodičů a jejich dětí pro její vnímání jako rodiny – sezdané soužití

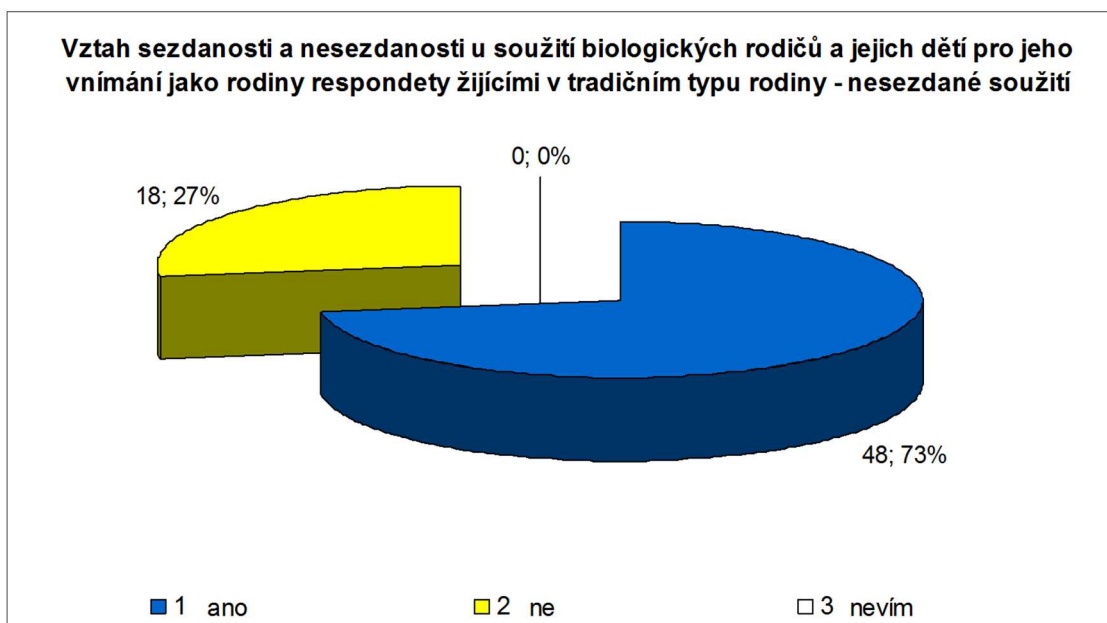
Obr. č. 8 Vztah sezdanosti a nesezdanosti u alternativní formy spolužití vyjma soužití biologických rodičů a jejich dětí pro její vnímání jako rodiny – nesezdané soužití

3. Vztah sezdanosti a nesezdanosti u soužití biologických rodičů a jejich dětí u respondentů vyrůstajících v tradičním typu rodiny či alternativní formě spolužití

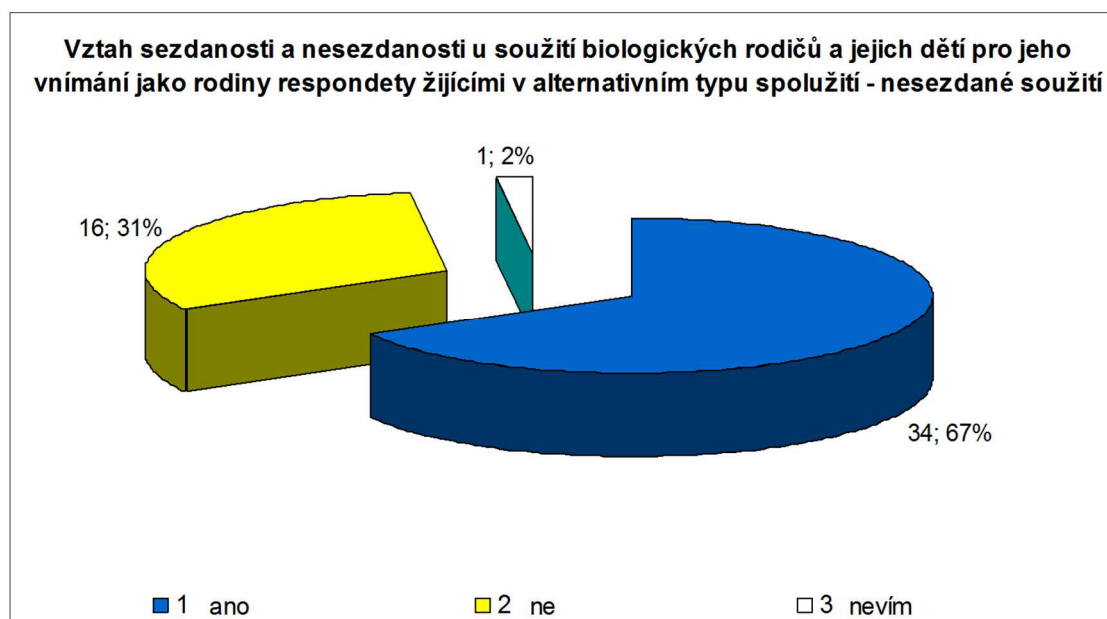
Ze zjištěných výsledků vyplývá, že sňatek u soužití biologických rodičů a jejich dětí není určující pro přijetí za rodinu, na čemž se s rozdílem 6% shodli respondenti žijící jak v alternativní formě spolužití, tak i v tradičním typu rodiny. Na otázku zdali je rodinou nesezdané soužití biologických rodičů a jejich dětí v 73% (Obr. č. 9) kladně odpovídali respondenti žijící v tradičním typu rodiny a respondenti žijící v alternativní formě spolužití v 67% (Obr. č. 10), kdy jeden z respondentů využil odpovědi „nevím“.

Hodnocení předcházelo rozdělení respondentů na dvě skupiny, a to respondenty vyrůstající v rodině tradičního typu a respondenty vyrůstající v alternativní formě spolužití, kdy určující, do jaké varianty spolužití respondenta zařadit, byly odpovědi na otázky č. 1 a č. 2 pro tradiční typ rodiny a otázky č. 3, č. 4, č. 5, č. 6 a č. 7 pro alternativní formu spolužití.

Údaje byly v dotazníku zjištěny součtem kladných, posléze záporných odpovědí respondentů daných skupin na otázku č. 9. Pro vyčíslení rozdílu bylo použito procentuální vyjádření u obou skupin.

Obr. č. 9 Vztah sezdanosti a nesezdanosti u soužití biologických rodičů a jejich dětí pro jeho vnímání jako rodiny respondety žijícími v tradičním typu rodiny - nesezdané soužití

Obr. č. 10 Vztah sezdanosti a nesezdanosti u soužití biologických rodičů a jejich dětí

pro jeho vnímání jako rodiny respondenty žijícími v alternativním typu spolužití -
nesezdané soužití

Souhrn zjištěných výsledků všech třech rovin:

1. Ze zjištěných výsledků vyplývá, že nesezdané alternativní formy spolužití jsou téměř stejně často přijímány za rodiny jako sezdané.
2. Ze zjištěných výsledků vyplývá, že nesezdané alternativní formy spolužití vyjma soužití biologických rodičů a jejich dětí jsou téměř stejně často přijímány za rodiny jako sezdané.
3. Ze zjištěných výsledků vyplývá, že sňatek u soužití biologických rodičů a jejich dětí není určující pro přijetí za rodinu.

Na základě zjištěných údajů se hypotéza 2 jeví jako neplatná.

5.4 Diskuse

Ani jedna z obou hypotéz nebyla potvrzena. Respondenti vyrůstající v tradičním typu rodiny mají stejnou míru tolerance pro přijetí pojmu rodina pro alternativní formy spolužití jako ti, kteří v ní vyrůstají. Sezdané alternativní formy spolužití jsou stejně často přijímány za rodiny jako nesezdané.

Je však nutné vzít v potaz rozsah souboru. Ačkoliv jeho respondenti splňovali všechny požadavky, pocházel z jednoho regionu naší země. Tudíž výsledky výzkumu nelze aplikovat obecně na českou společnost. Dalším možným ovlivněním výzkumu je kvalita života v alternativní formě spolužití. Může nabývat hodnot kladných i záporných, tedy významným faktorem může být harmoničnost takového soužití.

Je zřejmé, že hodnocení pojmu rodina je problematikou složitou a výsledky výzkumu této práce mohou být pouze skromným vhledem do vnímání alternativních forem spolužití mladými ženami v regionu Náchodska.

Závěr

Cílem bakalářské práce bylo popsat, jak vnímá pojem rodina nastupující generace dospívajících žen současné české společnosti.

Teoretická část se zabývala analýzou pojmu rodina a její funkcí. Popsán byl vývoj rodiny. Na českou rodinu bylo zaměřeno především z pohledu vlivu socialismu a nebyly opomenuty ani vlivy současné. Popsán byl projev krize a proces flexibilizace.

Empirická část byla zaměřena na cíl bakalářské práce, který byl splněn, neboť prostřednictvím výzkumu bylo zjištěno, že alternativní formy spolužití přijímány za rodiny jsou, a to stejnou měrou mladými ženami žijícími v tradičním typu rodiny, tak i v alternativní formě spolužití, přičemž sezdanost není určující pro přijetí alternativních forem spolužití za rodinu. Tradiční typ rodiny tedy není pro nastupující generaci dospělých žen jediným stěžejním modelem. Dalo by se usoudit, že rodina flexibilizovala (transformovala).

Toto zjištění by mohlo být využito a zohledněno při přípravě různých programů na podporu rodiny, což by mohlo být největším přínosem této práce. Rodina by měla být stále povzbuzována, ať už flexibilizovala, či ne. Měla by být podporována s ohledem na aktuální situaci rodiny. Resilience, ať už tradičního typu rodiny, tak i alternativních forem spolužití by měla být podněcována pedagogickou intervencí již v dětském věku rozvojem programů, které by zohledňovaly i alternativní formy spolužití. Do rodinného života by měl vstupovat jedinec vybaven povědomím o tom, že rodina není jen plničem jeho potřeb, ale je místem, které je třeba obdarovávat svými city, svým časem, svou náklonností.

Dnešní společnost dává jednotlivci svým způsobem svobodu, přesto je uvězněn v síti svých individuálních nároků, které ať tradiční typ rodiny, nebo alternativní formu spolužití oslabují. Lidé by se měli učit skromnosti, najít smysl bytí, cenit si způsobu života jeden pro druhého.

Seznam použité literatury a jiných zdrojů

Použitá literatura:

- ANZENBACHER, A. *Úvod do filosofie*. 2. vyd. Praha: Statní pedagogické nakladatelství, 1990. ISBN 80-04-26038-1
- BÁRTLOVÁ, S; MATULAY, S. *Sociologie zdraví, nemoci a rodiny*. 1.vyd. Martin: Osveta, 2009. s. 141 ISBN 978-80-8063-306-6
- CARLSON, A; MERO, P. Občanský institut. *Přirozená rodina: Manifest*, 2007, č. 196. EAN 978-80-86972-25-1
- EBERSTAD, M. Občanský institut. *Víra a rodina*, 2013, č. 262, EAN 978-80-86972-97-8
- KELLER, J; NOVOTNÝ, P. *Úvod do filozofie, sociologie a psychologie*. 1. vyd. Liberec: Dialog, 2008. s. 224 ISBN 978-80-86761-86-7
- KELLER, J. *Soumrak sociálního státu*. 1. vyd. Praha: Slon, 2005. ISBN 80-86429-41-5
- KRAUS a PETRÁČKOVÁ a kol. *Akademický slovník cizích slov*, 1. díl, 1. vyd. Praha: Academia, 1995. ISBN 80-200-0523-4
- KRAUS a PETRÁČKOVÁ a kol. *Akademický slovník cizích slov*, 2. díl, 1. vyd. Praha: Academia, 1995. ISBN 80-200-0524-2
- KURTH, J. Občanský institut. *Západní civilizace-naše tradice*, 2004, č. 157, MK ČR E 6738
- LACINOVÁ, L; MACEK, P. *Vztahy v dospívání*. 1. vyd. Brno: Barrister and Principal, 2012. ISBN 978-80-87474-46-4
- MATĚJČEK, Z. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. 1. vyd. Praha: Portál, 1994. 98 s. ISBN 80-85282-83-6
- MATĚJU, J; VEČERNÍK, P. *Zpráva o vývoji české společnosti 1989-1998*. 1. vyd. Praha: Akademia, 1998. s. 364 ISBN 80-200-0703-2
- MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997. 144 s. ISBN 80-85850-24-9
- MOŽNÝ, I. *Moderní rodina*. 1. vyd. Brno: Blok, 1990. 184 s. ISBN 80-7029-018-8
- MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. Praha: Slon, 2006. ISBN 978-80-86429-87-8

- MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. 2. vyd. Praha: Slon, 2002. s. 219 ISBN 80-86429-05-9
- MUCHA, I. *Sociologie - základní texty*. 2. vyd. Pelhřimov: 1999, 2004. 302 s. ISBN 80-86391-13-2
- OCKENFELS, W. Občanský institut. *Sociální politika na základě křesťanského obrazu člověka*, 2005, č. 165, MK ČR E 6738
- PALONCYOVÁ, J. Fórum sociální politiky. *Vztah profesní dráhy a založení rodiny z hlediska generací žen*, 2011, roč. 5, číslo s. 2-8. ISSN 1802-5854
- PRISCHING, M. Občanský institut. *Rodina ve společnosti stresu*, 2006, č. 173, ISBN 80-86972-00-3
- SULLEROTOVÁ, E. *Krize rodiny*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1998. ISBN 80-7184-647-3
- TUČEK, M. *Dynamika české společnosti*. 1. vyd. Praha: Slon, 2003. s. 428 ISBN 80-86429-22-9
- Velký sociologický slovník, 1.vyd. Praha: Karolinum, 1996. s. 943 ISBN 80-7184-310-5
- VÝROST, J; SLAMĚNÍK, I. *Aplikovaná sociální psychologie I: člověk a sociální instituce*. 1. vyd. Praha: Portál, 1998. 384 s. ISBN 80-7178-269-6.

Internetové zdroje:

- *Families are changing* [online]. OECD. [vid. 7. 6. 2014]. Dostupné z: www.oecd.org/els/soc/47701118.pdf
- HAMPLOVÁ, D. *Stručné poznámky o ideových přístupech k rodině v období socialismu* [online]. [vid. 15. 7. 2014]. Dostupné z: http://www.cefres.cz/IMG/pdf/hamplova_2001_ideove_pristupy_rodina_socialismus.pdf
- HORSKÝ, J. *Studium rodinných struktur v raném novověku v českém prostředí* [online]. [vid. 13. 7. 2014]. Dostupné z: http://www.cefres.cz/pdf/c22/horsky_2001_studium_rodinnych_struktur.pdf

- JOCH, R. Socialismus a komunismus: styčné body a rozdíly. *Revue politika* [online]. [vid. 10. 6. 2014]. Dostupné na:
<http://revuepolitika.cz/clanky/431/socialismus-a-komunismus-stycne-body-a-rozdily>
- *Národní centrum pro rodinu* [online]. [vid. 16.6.2014]. Dostupné z:
<http://www.rodiny.cz/o-nas>
- *Národní centrum pro rodinu* [online]. [vid. 16. 6. 2014]. Dostupné z:
<http://www.rodiny.cz/nae-akce/senatni-konference/2265-temata-mezinarodniho-roku-rodiny-v-evropskem-kontextu>
- *Národní centrum pro rodinu* [online]. [vid. 16. 6. 2014]. Dostupné z:
<http://www.rodiny.cz/cirkev-a-rodina/u-nas>
- *Národní centrum pro rodinu* [online]. [vid. 16. 6. 2014]. Dostupné z:
<http://www.rodiny.cz/rodina-v-souvislostech/politika-a-rodina>
- *Občanský institut* [online]. [vid. 17.7. 2014]. Dostupné z:
<http://www.obcinst.cz/o-obcanskem-institutu/>
- *Porodnost v ČR* [online]. [vid. 3.7.2014]. Dostupné z:
<http://www.pedia.cz/porodnost>
- Rodina a normalizace. Promítnutí normalizačního režimu do rodinných vztahů. *Ústav pro studium totalitních režimů* [online]. [vid. 8.6.2014]. Dostupné z:
<http://www.ustrcr.cz/cs/rodina-a-normalizace>
- GIELEN, U; ROOPNARINE, J. *Families in global perspective* [online]. [vid. 8.7.2014]. Dostupné z: <http://www.pearsonhighered.com/educator/product/Families-in-Global-Perspective/9780205335749.page>
- Rozvodovost. *Český statistický úřad*. [online]. [vid. 1.7.2014]. Dostupné z:
<http://m.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/rozvodovost>
- *The Organisation for Economic Co-operation and Development* [online]. [vid. 7.6.2014]. Dostupné z: <http://www.oecd.org/about/>
- *Tisková konference s papežem Františkem* [online]. [vid. 16.6.2014]. Dostupné z: <http://www.radiovaticana.cz/clanek.php4?id=20273>

- TUČEK, M a kol. *Česká rodina v transformaci-Stratifikace, dělba rolí a hodnotové orientace* [online]. [vid. 16.6.2014]. Dostupné z: http://studie.soc.cas.cz/upl/texty/files/152_98-3wptext.pdf
- *Zákon o rodině č. 89/2012 Sb.* [online]. [vid. 19.7.2014]. Dostupné z: <http://zakony.centrum.cz/zakon-o-rodine>

Seznam prostudované literatury:

- BECK, U. *Riziková společnost*. 1. vyd. Praha: Slon, 2004. ISBN 80-86429-32-6
- BĚLÍK, V. *Tvorba odborné práce*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2009. s. 65. ISBN 978-80-7041-503-0
- CARLSON, A. Občanský institut. *Švédsko a debakl evropské rodinné politiky*. 2005, č. 168, MK ČR E 6738
- FUCHS, S. Občanský institut. *Rodina jako obraz nepřítele, leviatan jako náš vzor?* 2011, č. 238, EAN 978-80-86972-72-5
- GAVORA, P. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2000. ISBN 80-85931-79-6
- GEORGIE, R. Občanský institut. *Co je a není manželství*, 2010, č. 227, ISBN 978-80-86972-61-9
- KNAUSOVÁ, I. Sociální práce. *Teorie a praxe sanace rodiny v českém prostředí-kvalitativní sonda do terénní práce s ohroženou rodinou v současnosti*, 2011, č. 1, s. 68-73. ISSN: 1213-6204
- KUCHAROVÁ, V. Fórum sociální politiky. *Harmonizace rodiny a zaměstnání z hlediska národních a generových rozdílů v ČR a SR – strukturální a institucionální podmínky*, 2011, roč. 5, č. 6, s. 2-9. ISSN 1802-5854
- *Na obranu manželství*. Občanský institut, 2011, č. 240, ISBN 978-80-86972-75-6
- OUJEDSKÁ, M. Sociální práce. *Současný stav neohrožuje ani tak rodiny jako samotnou existenci společnosti*, 2013, č. 3, s. 5-7. ISSN 1213-6204

Seznam dalších prostudovaných zdrojů:

- BAČUVČÍK, R. *Jak odkazovat na zdroje* [online]. [vid. 29.7.2014]. Dostupné z: <http://www.bacuvcik.com/news/jak-odkazovat-na-zdroje/>
- *Sborník z česko-německo-rakouské konference - Rodinná politika a faktory ovlivňující autonomní chování rodiny při naplňování jejích společensky nezastupitelných funkcí 2012* [online]. [vid. 15.7.2014]. Dostupné z: <http://www.rodiny.cz/publikace/sborniky-z-konferenci/2127-xi-mezinarodni-konference>

Seznam obrázků

Obrázek č. 1: Zastoupení tradičního typu rodiny a alternativní formy spolužití u respondentů	44
Obrázek č. 2: Zastoupení variací alternativní formy spolužití	44
Obrázek č. 3: Vnímání pojmu rodina pro alternativní formy spolužití respondenty žijícími v rodině tradičního typu	46
Obrázek č. 4: Vnímání pojmu rodina pro alternativní formy spolužití respondenty žijícími v alternativní formě spolužití	46
Obrázek č. 5: Vztah sezdanosti a nesezdanosti u alternativní formy spolužití pro její vnímání jako rodiny – sezdané soužití	50
Obrázek č. 6: Vztah sezdanosti a nesezdanosti u alternativní formy spolužití pro její vnímání jako rodiny – nesezdané soužití.....	50
Obrázek č. 7: Vztah sezdanosti a nesezdanosti u alternativní formy spolužití vyjma soužití biologických rodičů a jejich dětí pro její vnímání jako rodiny – sezdané soužití	51
Obrázek č. 8: Vztah sezdanosti a nesezdanosti u alternativní formy spolužití vyjma soužití biologických rodičů a jejich dětí pro její vnímání jako rodiny – nesezdané soužití	52
Obrázek č. 9: Vztah sezdanosti a nesezdanosti u soužití biologických rodičů a jejich dětí pro jeho vnímání jako rodiny respondenty žijícími v tradičním typu rodiny – nesezdané soužití	53

Obrázek č. 10: Vztah sezdanosti a nesezdanosti u soužití biologických rodičů a jejich dětí pro jeho vnímání jako rodiny respondenty žijícími v alternativním typu spolužití 53

Seznam tabulek

Tabulka 1: Vnímání pojmu rodina pro alternativní formy spolužití respondenty žijícími v alternativní formě spolužití	47
Tabulka 2: Odpovědi respondentů respondenti žijících v tradičním typu rodiny	48
Tabulka 3: Odpovědi respondentů žijících v alternativní formě spolužití	48

Seznam příloh

Příloha A:

Vzor dotazníku proměny české společnosti

DOTAZNÍK PROMĚNY ČESKÉ SPOLEČNOSTI

Studuji Pedagogickou fakultu v Hradci Králové, obor "Sociální komunikace v neziskovém sektoru". Pro svou bakalářskou práci jsem si vybrala téma:

„Proměna české rodiny na přelomu 20. a 21. století“.

Prosím o Vaše laskavé vyplnění dotazníku, za které předem děkuji. Veškeré uvedené údaje budou anonymní, bez udání osobních dat, budou sloužit pouze pro potřebu bakalářské práce.

Prosím zakroužkujte:

1. Žiji s: matkou – otcem	ANO-NE
2. Žiji s: matkou – otcem – sourozencem (sourozenci)	ANO-NE
3. Žiji s: matkou – nevlastním otcem (i sourozenci)	ANO-NE
4. Žiji s: otcem – nevlastní matkou (i sourozenci)	ANO-NE
5. Žiji s: matkou (i sourozenci)	ANO-NE
6. Žiji s: otcem (i sourozenci)	ANO-NE
7. Žiji s: někým jiným, než je výše uvedeno	ANO-NE

Prosím zakroužkujte:

8. Znamená pro Vás „rodina“ sezdané soužití matka-otec- děti?	ANO-NE-NEVÍM
9. Znamená pro Vás „rodina“ nesezdané soužití matka-otec-děti?	ANO-NE-NEVÍM
10. Znamená pro Vás „rodina“ soužití matka-děti?	ANO-NE-NEVÍM
11. Znamená pro Vás „rodina“ soužití otec-děti?	ANO-NE-NEVÍM
12. Znamená pro Vás „rodina“ matka-děti-nevlastní otec (sezdaní)?	ANO-NE-NEVÍM
13. Znamená pro Vás „rodina“ matka-děti-nevlastní otec (nesezdaní)?	ANO-NE-NEVÍM

SEZDANÉ = V MANŽELSTVÍ   NESEZDANÉ = BEZE SŇATKU